

Ivo Dragičević

Nove spoznaje o grčkom i grčkom-ilirskom novcu u Hercegovini

New insights into Greek and Greco-Illyrian coins in Herzegovina

Ivo Dragičević
Miletina 4
88320 Ljubuški
Bosna i Hercegovina
dragicevic.ivo@gmail.com

Ivo Dragičević
Miletina 4
88320 Ljubuški
Bosna i Hercegovina
dragicevic.ivo@gmail.com

UDK: 737.1(398)
904:737](497.6)“652“

UDK: 737.1(398)
904:737](497.6)“652“

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 23. 4. 2021.
Prihvaćeno: 11. 3. 2022.

Original scientific paper
Received: 23 April 2021
Accepted: 11 March 2022

Autor donosi nove podatke o nalazima grčkog i grčko-ilirskog novca, koji potječu s nekoliko arheoloških lokaliteta u Hercegovini. Riječ je o 48 primjerka novca, koji su iskovani u razdoblju od 4. do 1. st. pr. Kr. Većina njih nađeni su kao slučajni površinski nalazi, dok manji dio potječe s arheoloških istraživanja. Prevladavaju novci iz grčko-ilirskih gradova Apolonije i Dirahija u današnjoj Albaniji, potom slijede emisije ilirskog kralja Baleja, te primjerci novca Korinta, Fara, Ise i drugih grčkih gradova. Pored novih podataka vezanih za numizmatičku topografiju, rad donosi i nove spoznaje o najstarijem optjecaju novca na nekadašnjem području sjeverozapadne Ilirije.

Ključne riječi: *grčko-ilirski novac, Ilirija, Apolonija, Dirahij, Balej, Korint, Far, Isa*

The author presents new data on the finds of Greek and Greco-Illyrian coins that came from several archaeological sites in Herzegovina. These data encompass 48 examples of coins that were minted during the period from the 4th to 1st centuries BC. Most of them were discovered as chance surface finds, while a smaller portion was yielded during archaeological excavations. Coins from the Greco-Illyrian cities of Apollonia and Dyrrhachium in present-day Albania predominate, followed by issues of the Illyrian King Ballaios, as well as examples of coins from Corinth, Pharos, Issa and other Greek cities. In addition to new data tied to numismatic topography, this paper also provides new insights into the oldest circulation of coins in the former territory of north-western Illyria.

Key words: *Greco-Illyrian coins, Illyria, Apollonia, Dyrrhachium, Ballaios, Corinth, Pharos, Issa*

Dosadašnje spoznaje o najstarijem optjecaju novca u današnjoj Hercegovini zasnivaju se na osnovu nekoliko starijih radova. Proučavajući neobjavljene nalaze grčkog i grčko-ilirskog novca iz nekoliko privatnih i muzejskih zbirki, nastojat ćemo upotpuniti dosadašnje fragmentirano poznavanje strukture najstarijeg optjecaja novca, te usporediti određene specifičnosti s pojedinim susjednim područjima.¹

Tijekom helenističkog doba većina autohtonih zajednica hercegovačkog područja pripadala je savezu južnojadranskih zajednica, koji je u historiografiji poznat kao Ilirsko Kraljevstvo. Ilirsko Kraljevstvo doseglo je najveću teritorijalnu ekspanziju u vrijeme kralja Agrona, tada se prostiralo od Epira na jugu do ušća rijeke Neretve ili Cetine na sjeverozapadu.²

Prve podatke o nalazima najstarijeg antičkog novca s bosanskohercegovačkog područja donio je Carl Patsch (1865. – 1945.). Posebnu pažnju posvetio je dokumentiranju nalaza grčkog i grčko-ilirskog novca, ističući njihovu najveću koncentraciju u donjem porječju Neretve.³ Tijekom dugogodišnjeg istraživačkog rada C. Patsch je zabilježio podatke o 15 drahmi Apolonije⁴, kao i o 46 drahma Dirahija iz muzejskih i privatnih zbirki nađenih na nalazištima diljem hercegovačkog područja.⁵ Poseban značaj za numizmatičku topografiju hercegovačkog

All previous knowledge on the oldest circulation of coins in today's Herzegovina is based on several older works. By studying unpublished finds of Greek and Greco-Illyrian coins from several private and museum collections, I shall endeavour to supplement the previous fragmentary knowledge of the structure of the oldest coin circulation and compare certain specific aspects to individual neighbouring regions.¹

During the Hellenistic era, most indigenous communities in Herzegovinian territory belonged to the alliance of southern Adriatic communities that is known in historiography as the Illyrian Kingdom. The Illyrian Kingdom achieved its greatest territorial extent during the reign of King Agron, when it extended from Epirus in the south to the mouth of the Neretva or Cetina River in the north-west.²

The first data on discoveries of the oldest coins from Antiquity in the territory of Bosnia and Herzegovina were provided by Carl Patsch (1865-1945). He accorded particular attention to documentation of Greek and Greco-Illyrian coin finds, underscoring that their highest concentration was in the lower portion of the Neretva River Valley.³ During his long years of research work, Patsch recorded data on 15 drachmas from Apollonia,⁴ as well as 46 drachmas from Dyrrhachium found at sites throughout Herzegovina and held in museum and

1 Hercegovina je geografsko područje u južnom dijelu Bosne i Hercegovine, nalazi se u zaleđu dalmatinske obale, južno od savsko-jadranske razvodnice, koju čine najviši vrhovi planinskog niza Vran – Raduša – Bjelašnica – Treskavica – Lelija – Maglić. Najznačajniji usjek u reljefu čini vodotok rijeke Neretve, koji hercegovačko područje dijeli na istočno, zapadno i sjeverno. Hercegovina zauzima površinu od 11 611 km², što iznosi oko 22,6 % ukupne površine sadašnjeg državnog područja Bosne i Hercegovine. Hercegovačko područje nema službeno definirane granice, tako da se podatci o površini kod pojedinih autora razlikuju, zbog nesuglasnosti oko pripadnosti određenih područja u geografskom i političkom smislu. Unatoč tome, u ovom radu obrađujemo i sporno područje Zadinarja, gdje se nalaze Livanjsko i Duvanjsko polje, koja poput cijelog hercegovačkog područja pripadaju jadranskom slivu. Prema današnjem administrativnom ustroju dvije trećine hercegovačkog područja pripadaju entitetu Federacije Bosne i Hercegovine, gdje spadaju: Hercegovačko-neretvanska (općine: Čapljina, Čitluk, Jablanica, Konjic, Mostar, Neum, Prozor – Rama, Ravno i Stolac), Zapadnohercegovačka (općine: Grude, Ljubuški, Posušje i Široki Brijeg) i jugoistočni dio Hercegbosanske županije (Livno i Tomislavgrad). U istočnom dijelu Hercegovine nalazi se šest općina (Berkovići, Bileća, Gacko, Ljubinje, Nevesinje i Trebinje), koje danas administrativno pripadaju entitetu Republika Srpska.

2 Papazoglu 1967, str. 123, Wilkes 1969, str. 13–15; Cabanes 2002, str. 36–37.

3 Patsch 1900, str. 299; 1902, str. 399–400; 1906, str. 376.

4 Patsch 1894, str. 169–170, kat. br. 2, 13; 1896, str. 418–419, kat. br. 1, 4, 11; 1900, str. 300, kat. br. 2, 3, 6; 1902, str. 399, bilj. 7, str. 400, bilj. 14, 15; str. 401, bilj. 5, 9; 1909, str. 114.

5 Patsch 1894, str. 171–173, kat. br. 25, 27, 42, 43; 1896, str. 419–422, kat. br. 15–22, 24–27, 32, 33, 35, 38, 40; 1900, str. 301–302, kat. br. 7, 13, 14, 18, 19; 1902, str. 399, bilj. 9, str. 400, bilj. 4–6, 401, bilj. 5, 6, 9, 10, str. 403, bilj. 4, 404, bilj. 10; 1904, str. 361, kat. br. 5–8; 1906, str. 376, kat. br. 2–6; 1909, str. 114.

1 Hercegovina is a geographic area in the southern part of Bosnia and Herzegovina situated in the hinterland of the Dalmatian coast, south of the Sava-Adriatic drainage divide, which consists of the highest peaks of the Vran-Raduša-Bjelašnica-Treskavica-Lelija-Maglić mountain chain. The most significant gap in the relief is formed by the waterway of the Neretva River, which divides Herzegovinian territory into east, west and north. Herzegovina covers a surface of 11,611 km², which is approximately 22.6% of the total current state territory of Bosnia and Herzegovina. Herzegovina does not have formally defined boundaries, so that data on its extent differ from one scholar to another due to disagreements as to whether or not it encompasses certain areas in the geographic and political sense. Despite this, in this paper I shall include the disputed Zadinarje area, where the karst plains (poljes) of Livno and Duvno are located, and which like all of Herzegovina belong to the Adriatic drainage basin. Based on its current administrative structure, two thirds of Herzegovinian territory belong to the Federation of Bosnia and Herzegovina, one of the country's two political entities, as follows: the Herzegovina-Neretva Canton (municipalities: Čapljina, Čitluk, Jablanica, Konjic, Mostar, Neum, Prozor-Rama, Ravno and Stolac), West Herzegovina Canton (municipalities: Grude, Ljubuški, Posušje and Široki Brijeg) and the south-eastern part of Canton 10/Herzeg-Bosnia Canton (Livno and Tomislavgrad). There are six municipalities in eastern Herzegovina (Berkovići, Bileća, Gacko, Ljubinje, Nevesinje and Trebinje), which are today administratively part of the country's other entity, the Republika Srpska.

2 Papazoglu 1967, p. 123; Wilkes 1969, pp. 13–15; Cabanes 2002, pp. 36–37.

3 Patsch 1900, p. 299; 1902, pp. 399–400; 1906, p. 376.

4 Patsch 1894, pp. 169–170, cat. no. 2, 13; 1896, pp. 418–419, cat. no. 1, 4, 11; 1900, p. 300, cat. no. 2, 3, 6; 1902, p. 399, note 7, p. 400, note 14, 15; p. 401, note 5, 9; 1909, p. 114.

područja ima i privatna zbirka antičkog novca tadašnjeg okružnog predstojnika baruna Carla Pitnera u Mostaru, gdje se nalazilo 8 drahmi Apolonije i 22 primjerka novca Dirahija s poznatim podacima o mjestu nalazišta.⁶ Pored navedenog važno je spomenuti pojedinačne nalaze grčkog novca gradova Eleuzine i Korkyre na Duvanjskom polju, te nalaz novca Histijeje na lokalitetu Gračine kod Ljubuškog.⁷ Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije došlo je do stagnacije arheoloških istraživanja na hercegovačkom području, a time nestaje zanimanje za daljnje proučavanje optjecaja antičkog novca. Tek poslije Drugog svjetskog rata, zahvaljujući raznovrsnim primjercima novca nađenim tijekom arheoloških istraživanja helenističkog grada u Ošanjićima kod Stoca, dolazi do revitalizacije znanstvenog zanimanja za grčki i grčko-ilirski novac u zaleđu sjeverozapadne Ilirije.⁸ Gradina u Ošanjićima, nekadašnje političko, kulturno i ekonomsko središte ilirskih Daorsa spada u najznačajnija nalazišta helenističkog doba u zaleđu sjeverozapadne Ilirije. Dosad su na navedenom nalazištu dokumentirana 52 primjerka grčkog i grčko-ilirskog novca, koji su iskovani u razdoblju od 4. do 2. st. pr. Kr.⁹ Usporedo s navedenim istraživanjima, Gojko Kraljević (1927. – 1986.) donio je pregled mnogobrojnih nalaza antičkog novca iz numizmatičke zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, a među njima i grčkog i grčko-ilirskog nađenog na području Posušja, Stoca, Čapljine, Ljubuškog, Gacka, Bileće, Trebinja, Mostara i Livna.¹⁰ U novije vrijeme revidirani su nalazi antičkog novca s nalazišta Mala gradina iznad Čapljine, a iz numizmatičke zbirke Franjevačkog muzeja na Humcu kod Ljubuškog objavljeno je 8 primjeraka grčko-ilirskog novca.¹¹ Dosad nisu postojali sustavni pregled i analiza najstarijeg optjecaja novca nađenog na hercegovačkom području, iako je u svim dosadašnjim radovima objavljeno gotovo 200 primjeraka grčkog i grčko-ilirskog novca.¹²

Analizirajući podatke iz prijašnjih radova zasad možemo potvrditi 58 nalazišta grčko-ilirskog novca na širem hercegovačkom području. U katalogu rada dokumentirali smo 48 primjer-

private collections.⁵ Particularly significant to the numismatic topography of Herzegovinian territory is the private ancient coin collection of the district supervisor in Mostar at the time, Baron Carl Pitner, which contained 8 drachmas of Apollonia and 22 examples of coins from Dyrrhachium with registered data on their find sites.⁶ Besides those already mentioned, also noteworthy are the individual finds of Greek coins from the cities of Eleusis and Korkyra on Duvno polje (plain), and the discovery of a coin from Histiaea at the Gračine site near Ljubuški.⁷ Archaeological excavations in Herzegovina halted for a time after the collapse of Austro-Hungarian Monarchy, and interest in the further study of ancient coin circulation thereby dissipated. It was only after the Second World War, thanks to various examples of coins found during archaeological excavations of the Hellenistic-era stronghold in Ošanjići, near Stolac, that scholarly interest in Greek and Greco-Illyrian coins in the hinterland of north-western Illyria was rekindled.⁸ The hillfort in Ošanjići, once the political, cultural and economic centre of the Illyrian Daorsi, is among the most significant Hellenistic era sites in the north-western hinterland of Illyria. Thus far 52 examples of Greek and Greco-Illyrian coins, minted in the period spanning the 4th to 2nd centuries BC, have been documented at the site.⁹ Parallel to these excavations, Gojko Kraljević (1927-1986) compiled an overview of the numerous finds of ancient coins from the numismatic collection of the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo, among them both Greek and Greco-Illyrian coins found in the areas of Posušje, Stolac, Čapljina, Ljubuški, Gacko, Bileća, Trebinje, Mostar and Livno.¹⁰ More recently, the finds of ancient coins from the Mala gradina site overlooking Čapljina have been audited, while 8 examples of Greco-Illyrian coins from the numismatic collection of the Franciscan Museum at Humac, near Ljubuški, have been published.¹¹ Thus far there has not been a systematic overview or analysis of the oldest circulation of coins found in Herzegovinian territory, even though almost 200 examples of Greek and Greco-Illyrian coins have been published in all previous papers.¹²

6 Pitner 1904, str. 240–243, kat. br. 1–4, 6, 9, 11–14, 16–19, 21–28.

7 Patsch 1904, str. 361, kat. br. 1, 2; 1907, str. 52–53, 101.

8 Basler 1971; Marić 1973; 1976.

9 Dragičević 2016, str. 116–117.

10 Kraljević 1976; 1977; 1978; 1979; 1983.

11 Marić 2010; Dragičević 2014, str. 104–105, kat. br. 2–4, 8–10; Dragičević, Ilkić 2017, str. 145–146, kat. br. 4, 6.

12 Glavnina dosad objavljenog novca čuva se u depou Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, a njihova numizmatička zbirka broji oko 15 000 primjeraka antičkog novca. U mnogobrojnoj i raznovrsnoj zbirci čuvaju se neobjavljeni primjerci grčko-ilirskog novca iz privatnih zbirki Vučemilović, Jedlička, Adamović i Stepanek, kao i brojni pojedinačni nalazi nađeni na našem tematskom području. Posebno zahvaljujem kolegi Adnanu Busuladžiću, tadašnjem ravnatelju, kolegicama Andrijani Pravidur višoj kustosici Odjela za prapovijest i Ani Marić kustosici numizmatičke zbirke Zemaljskog muzeja u Sarajevu na susretljivosti pri uvidu u inventarne knjige i ustupanju numizmatičkih nalaza za potrebe ovog rada.

5 Patsch 1894, pp. 171–173, cat. no. 25, 27, 42, 43; 1896, pp. 419–422, cat. no. 15–22, 24–27, 32, 33, 35, 38, 40; 1900, pp. 301–302, cat. no. 7, 13, 14, 18, 19; 1902, p. 399, note 9, p. 400, note 4–6, 401, note 5, 6, 9, 10, p. 403, note 4, 404, note 10; 1904, p. 361, cat. no. 5–8; 1906, p. 376, cat. no. 2–6; 1909, p. 114.

6 Pitner 1904, pp. 240–243, kat. no. 1–4, 6, 9, 11–14, 16–19, 21–28.

7 Patsch 1904, p. 361, kat. no. 1, 2; 1907, pp. 52–53, 101.

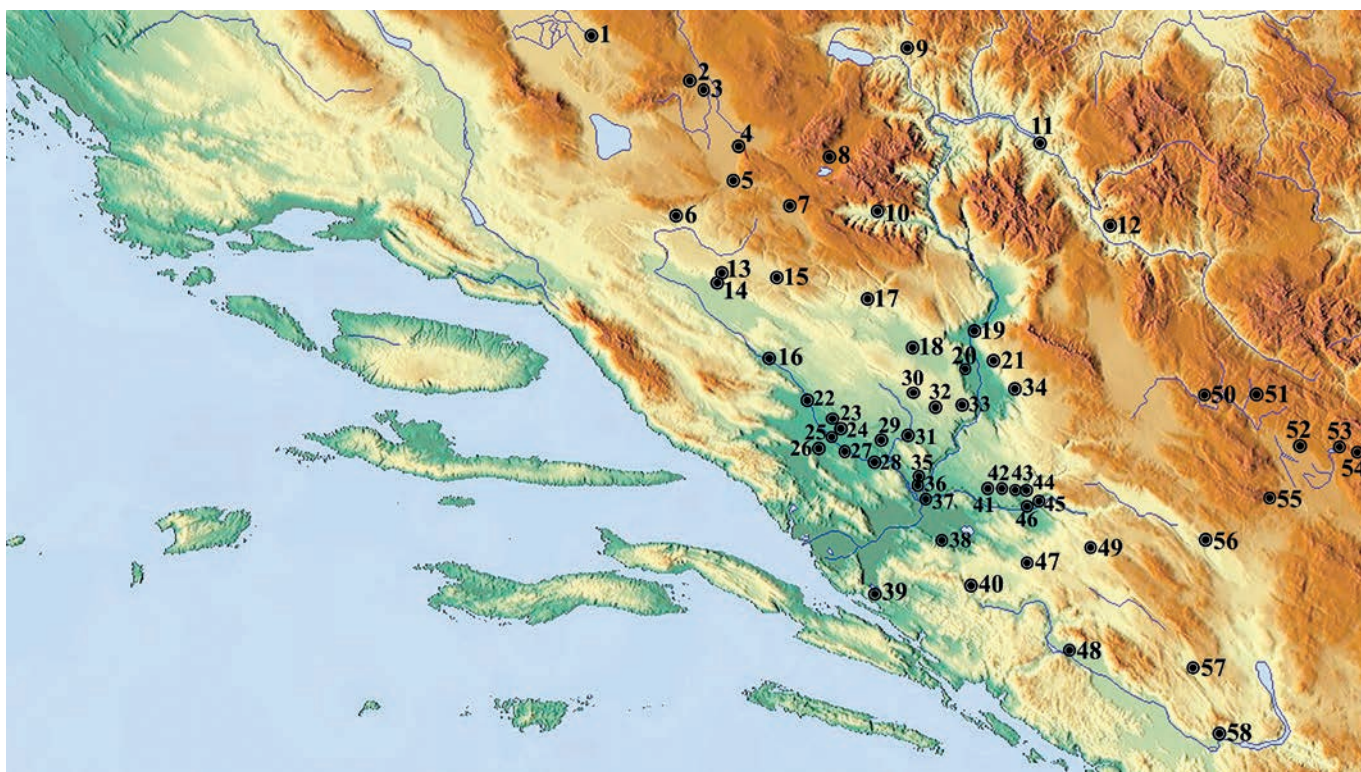
8 Basler 1971; Marić 1973; 1976.

9 Dragičević 2016, pp. 116–117.

10 Kraljević 1976; 1977; 1978; 1979; 1983.

11 Marić 2010; Dragičević 2014, pp. 104–105, kat. no. 2–4, 8–10; Dragičević, Ilkić 2017, pp. 145–146, kat. no. 4, 6.

12 Most of the coins published thus far are held in storage in the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo; its numismatic collection consists of approximately 15,000 examples of ancient coins. This extensive and diverse collection holds unpublished

Karta 1.
Nalazišta grčko-ilirskog novca u Hercegovini

1. Livno 2. Selimovića gradina 3. Duvno/Tomislavgrad 4. Lib 5. Crvenice 6. Vir 7. Raktino 8. Blidinje 9. Gradac, Uzdol 10. Drežnica 11. Konjic 12. Bjelimići 13. Pit 14. Gorica 15. Posuški Gradac 16. Tihaljina 17. Široki Brijeg 18. Mostarsko blato 19. Mostar 20. Jasenica 21. Gnojnice 22. Vitina 23. Radišići 24. Ljubuški 25. Gračine 26. Crveni Grm 27. Hardomilje 28. Stubica 29. Studenci 30. Čitluk 31. Međugorje 32. Krehin Gradac 33. Slipčiči 34. Blagaj 35. Mala gradina 36. Čapljina 37. Tasovčići 38. Bajovci 39. Neum 40. Hutovo 41. Prenj 42. Pješivac 43. Konštica 44. Ošanjci 45. Stolac 46. Vidovo polje 47. Burmazi 48. Grmljani 49. Ljubinje 50. Crgovo 51. Jugovići 52. Gacko 53. Klinje 54. Berušica 55. Zgradci 56. Fatnica 57. Ukšići 58. Trebinje

Map 1.
Find sites of Greco-Illyrian coins in Herzegovina

1. Livno 2. Selimovića gradina 3. Duvno/Tomislavgrad 4. Lib 5. Crvenice 6. Vir 7. Raktino 8. Blidinje 9. Gradac, Uzdol 10. Drežnica 11. Konjic 12. Bjelimići 13. Pit 14. Gorica 15. Posuški Gradac 16. Tihaljina 17. Široki Brijeg 18. Mostarsko blato 19. Mostar 20. Jasenica 21. Gnojnice 22. Vitina 23. Radišići 24. Ljubuški 25. Gračine 26. Crveni Grm 27. Hardomilje 28. Stubica 29. Studenci 30. Čitluk 31. Međugorje 32. Krehin Gradac 33. Slipčiči 34. Blagaj 35. Mala gradina 36. Čapljina 37. Tasovčići 38. Bajovci 39. Neum 40. Hutovo 41. Prenj 42. Pješivac 43. Konštica 44. Ošanjci 45. Stolac 46. Vidovo polje 47. Burmazi 48. Grmljani 49. Ljubinje 50. Crgovo 51. Jugovići 52. Gacko 53. Klinje 54. Berušica 55. Zgradci 56. Fatnica 57. Ukšići 58. Trebinje

ka novca (kat. br. 1-48, T. I-IV.), od kojih 45 nisu bili objavljeni, a potječu s 14 različitih nalazišta.

Najstariji primjerci antičkog novca nađeni na hercegovačkom području zastupljeni su na helenističkom gradu u Ošanjcima kod Stoca, a iskavani su tijekom 4. st. pr. Kr. u kovnicama grčkih gradova Korinta, Oite i Fokide.¹³ Toj skupini novca možemo pridružiti još jednu korintsku drahmu (kat. br. 1), koja je površinski nalaz među privrednim građevinama na predjelu Banje, istočno od megalitskog bedema.¹⁴ Najbliži nalaz korint-

Analysing the data from the preceding works, for now we may confirm 58 find sites of Greco-Illyrian coins in the wider territory of Herzegovina. The catalogue included herein documents 48 examples of coins (cat. no. 1-48, Pl. I-IV.), of which 45 were not published, and they originated at 14 different sites.

examples of Greco-Illyrian coins from the Vučemilović, Jedlička, Adamović and Stepanek private collections, as well as numerous individual finds discovered in Herzegovina. I am particularly grateful to my colleague Adnan Busuladžić, the Museum's director at the time, and my colleagues Andrijana Pravidur, the senior curator in its Prehistory Department, and Ana Marić, the curator of its numismatic collection, for kindly allowing me to examine the inventory logs and the coin finds for this paper.

13 Dragičević 2016, str. 117.

14 Zahvaljujem gospodinu Miroslavu Palameti, sveučilišnom profesoru starije hrvatske književnosti u Mostaru i Splitu na ustupanju neo-

ske drahme u odnosu na Ošanjiće poznat je iz grobnice 23 u helenističkoj nekropoli Martvilo u Visu.¹⁵ U Gorici kod Gruda, poznatom po bogatom arheološkom potencijalu, jednom od najznačajnijih u zapadnom dijelu Hercegovine, nađen je brončani novac grada Falane u Tesaliji (kat. br. 2).¹⁶ Primjerci grčkog novca iz 4. st. pr. Kr. rijetko su zastupljeni na arheološkim nalazištima u Hercegovini, a među njima u potpunosti nedostaju rane emisije sirakuške kolonije Ise (*Issa*) s Visa i jonske kolonije Fara (*Pharos*) na otoku Hvaru.

Brojnošću nalaza novca iskovanog u 4. i 3. st. pr. Kr. prednjače Ošanjići, gdje su dosad dokumentirani raznovrsni novci iz grčkih polisa i južnoilirskih kovnica.¹⁷ Tijekom arheoloških istraživanja u Ošanjićima dokumentirana su i dva komada male srebrene dirahijske nominale s prikazom glave Herakla s lavljom kožom na aversu i Pegaza u letu na reversu.¹⁸ U katalogu donosimo pojedinačne nalaze s predjela Banje (kat. br. 3) i podgradinskog obronka u Ošanjićima (kat. br. 4), kao i s podnožja gradine Ilijina glavica u Pješivcu kod Stoca (kat. br. 5). Zasad su primjerci male dirahijske nominale u Hercegovini poznati isključivo u stolačkom kraju, a najbliži takvi nalazi na susjednim područjima zabilježeni su na otoku Hvaru i u Risanskom zaljevu.¹⁹ Novi prijedlozi kronološkoj i tipološkoj klasifikaciji uslijedili su nakon otkrića ostave u albanskom mjestu Kreshpan, tako se emisije navedenog novca datiraju u razdoblje od 315. do 270. pr. Kr.²⁰

Unatoč tomu, male srebrene nominale iz Dirahija cirkulirale su i tijekom prve polovine 2. st. pr. Kr. o čemu svjedoče nalazi iz pouzdanog arheološkog konteksta tj. iz grobnih cjelina u labeatskoj nekropoli na Velim ledinama u Gostilju kod Skadarskog jezera. Među raznovrsnim priložima u jednom grobu nađeni su skupa brončani novac kralja Gentija i mali srebrni novac iz Dirahija.²¹ Iz fragmentiranih antičkih izvora doznajemo informacije o burnim događajima na južnom Jadranu tijekom druge polovine 3. st. pr. Kr. pod vlašću kralja Agrona, kada

The oldest examples of ancient coins found in Herzegovinian territory were found at the Hellenistic-era hillfort in Ošanjići. near Stolac, and they were struck during the 4th century BC in the mints of the Greek cities of Corinth, Oeta and Phocis.¹³ One more Corinthian drachma (cat. no. 1), which was a surface find among the outbuildings in the Banja section east of the megalithic ramparts, may be added to this group.¹⁴ The nearest find of a Corinthian drachma is known from grave 23 in the Hellenistic necropolis of Martvilo in the town of Vis on the eponymous island.¹⁵ A bronze coin of the city of Phalanna in Thessaly (cat. no. 2) was found in Gorica, near Grude, otherwise known for its rich archaeological potential, among the most significant in the western part of Herzegovina.¹⁶ Examples of Greek coins dating to the 4th century BC are rarely present at archaeological sites in Herzegovina, and among them issues from the Syracusan colony of Issa on the island of Vis and the Ionian colony of Pharos on the island of Hvar are entirely absent.

The highest number of coins minted in the 4th and 3rd centuries BC was found in Ošanjići, where diverse coins from the Greek poleis and the southern Illyrian mints have thus far been documented.¹⁷ Two small silver denominations of Dyrrhachium bearing the head of Heracles with a lion skin on the obverse and Pegasus in flight on the reverse have also been documented during archaeological excavations in Ošanjići.¹⁸ The catalogue contains individual finds from the Banja section (cat. no. 3) and the slopes below the hillfort in Ošanjići (cat. no. 4), as well as the foot of the Ilijina glavica hillfort in Pješivac near Stolac (cat. no. 5). Examples of small Dyrrhachium denominations in Herzegovina are thus far known exclusively from the Stolac area, and the closest such finds in neighbouring regions have been recorded on the island of Hvar and in Risan Bay in Montenegro.¹⁹ New proposals for a chronological and typological classification followed after the discovery of a hoard in the Albanian village of Kreshpan, so that issues of these coins have

objavljenih numizmatičkih nalaza iz njegove privatne zbirke pod kataloškim brojevima: 1, 3–9, 12, 14–19, 21, 23–25, 29, 34, 35, 42–45.

15 Kirigin, Marin 1985, str. 49, 50.

16 Zahvaljujem kolegi i prijatelju Vladi Bogutu, višem referentu za kulturno-povijesnu baštinu općine Grude na ustupanju nalaza iz njegovog privatnog vlasništva, koji su objavljeni u katalogu pod brojem: 2, 10, 11, 31.

17 Dragičević 2016, str. 117, 121–123, kat. br. 11–15.

18 Marić 1973, str. 248, kat. br. 28, 29. Nalazi se čuvaju u numizmatičkoj zbirci Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, a njihovi inventarni brojevi su 13633 i 13634.

19 Dukat, Mirnik 1979, str. 6, kat. br. 21–22; Ujes Morgan 2011, str. 123; Ciołek 2011, str. 293, kat. br. 633.

20 Gjongecaj 1998, str. 86–87, Meta 2015, str. 44–58, 173–181, 255–260, T. XXI–XXVII. Pored novog kronološkog prijedloga, albanski arheolozi su malu srebrnu dirahijsku nominalu odredili kao četvrtinu statera, a u starijoj literaturi je uvriježeno mišljenje da su navedene dirahijske emisije drahme, koje su iskovane u razdoblju od kraja 4. do posljednje četvrtine 3. st. pr. Kr.

21 Basler 1972, str. 34–35, T. XXXI, 1–2.

13 Dragičević 2016, p. 117.

14 I would like to thank Mr Miroslav Palameta, a university professor of older Croatian literature in Mostar and Split, for allowing me access to the unpublished numismatic finds from his private collection, listed under catalogue numbers 1, 3–9, 12, 14–19, 21, 23–25, 29, 34, 35, 42–45.

15 Kirigin, Marin 1985, pp. 49, 50.

16 I would like to thank by colleague and friend Vlado Bogut, a senior cultural and historical heritage official in the Grude Municipality, for allowing me access to the finds from his private collection, listed under catalogue numbers 2, 10, 11, 31.

17 Dragičević 2016, pp. 117, 121–123, cat. no. 11–15.

18 Marić 1973, p. 248, cat. no. 28, 29. The finds are held in the coin collection of the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo, and their inventory numbers are 13633 and 13634.

19 Dukat, Mirnik 1979, p. 6, cat. no. 21–22; Ujes Morgan 2011, p. 123; Ciołek 2011, p. 293, cat. no. 633.

je Ilirsko Kraljevstvo bilo u političkoj ekspanziji i imalo najveći teritorijalni opseg.²² O tadašnjoj ilirskoj moći svjedoči savez između Agrona i makedonskog vladara Demetrija II., kada su Iliri na makedonski poziv izvojevali veliku pobjedu nad Etolcima u ratu između Akarnanijske i Etolijske lige.²³ Stoga je zanimljivo istaknuti slabo očuvane nalaze brončanog novca Akarnanijske (kat. br. 6) i Etolijske lige (kat. br. 7–8), nađene na terasama podgrađa u Ošanjićima. Slaveći vojnu pobjedu nad Etolcima Agron je iznenada preminuo 231. pr. Kr., a nakon njega vladanje Ilirskim Kraljevstvom preuzela je njegova druga žena Teuta u ime maloljetnog sina Pinnesa, nastavljajući ilirsku ekspanziju prema središtima u Epiru i grčkim kolonijama na Jadranu.²⁴ Tijekom 230. pr. Kr. Iliri pustoše zapadne obale Peloponeza u Elidi i Mesiniji, a potom napadaju epirsku prijestolnicu Foinike, gdje su opljačkani i ubijeni pojedini italici trgovci, a neki su odvedeni u zarobljeništvo.²⁵ Kratkotrajnu Teutinu vladavinu obilježilo je ugrožavanje trgovačkih brodova i opsjedanje grčkih gradova u Jadranskom i Jonskom moru, a ubojstvo rimskog poslanika tijekom diplomatske misije dovelo je do prve rimske vojne intervencije u proljeće 229. pr. Kr. Značajnu ulogu u Prvom ilirskom ratu odigrao je Demetrije Farski prešavši na rimsku stranu tijekom ilirske opsade Korkire i time je omogućio njihovim nadmoćnim pomorskim i kopnenim snagama učinkovit prodor u Iliriju i brzo okončanje vojnog pohoda. Nakon Teutinog poraza, Demetriju Farskom je dodijeljeno veliko upravno područje (*megále dynasteía*), a grčki gradovi Korkira, Dirahij, Apolonija i Isa stavljeni su pod rimski protektorat.²⁶ U Ošanjićima imamo numizmatičko svjedočanstvo o sudioništvu ilirskih vojnih postrojbi predvođenih Demetrijem Farskim u bitci kod Selasije 222. pr. Kr., gdje su se Iliri odazvali u pomoć makedonskom kralju Antigonu Dosonu i odigrali značajnu ulogu u teškom porazu spartanskog kralja Kleomena III.²⁷ Riječ je o brončanom novcu lake nominale spartanskog kralja Kleomena III. s prikazom orla na aversu i snopa munja s etnikom ΛΑ za Lakedemon na reversu, iskovanom po uzoru na novce ptolomejske dinastije u Egiptu.²⁸ Među raznovrsnim nalazima donosimo prvi poznati primjerak isejskog novca (kat. br. 9), koji je nađen na gradinskom naselju Konštica u Popratima kod Stoca. Navedeni tip novca s prikazom glave Atene na aversu i jelena na reversu iskovan je u isejskoj kovnici tijekom posljednje četvrtine 3. st. pr. Kr.²⁹ Na nalazištu Grabarje u Gorici kod Gruda, zabilježeni su nalazi brončanog novca gradova Byllisa (kat. br. 10) i Orika (kat. br. 11) u današnjoj južnoj Albaniji. Riječ je o značajnim sre-

been dated to the period from 315 to 270 BC.²⁰

Despite this, the small silver denominations from Dyrrhachium also circulated during the first half of the 2nd century BC, to which finds from reliably-documented archaeological contexts testify, i.e., from grave units in the Labeatae necropolis at Vela ledina in Gostilj, near Lake Skadar. Among the diverse goods in one grave, bronze coins of King Gentius were found together with a small silver coin from Dyrrhachium.²¹ The fragmentary Classical sources provide information about the turbulent events in the southern Adriatic under King Agron's reign during the latter half of the 3rd century, when the Illyrian Kingdom was politically expanding and had achieved its greatest territorial extent.²² Illyrian power at the time was also reflected in the alliance between Agron and Macedonian King Demetrius II, when the Illyrians, in response to a Macedonian summons, secured a major victory over the Aetolians in the war between the Acarnanian and Aetolian Leagues.²³ It is therefore interesting to highlight the poorly preserved finds of bronze coins minted by the Acarnanian (cat. no. 6) and Aetolian Leagues (cat. no. 7–8), found on the terraces below the hillfort in Ošanjići. While celebrating the military victory over the Aetolians, Agron died rather suddenly in 231 BC, and after him his second wife Teuta ruled the Illyrian Kingdom on behalf of his minor son Pinnes, continuing Illyrian expansion toward the centres of Epirus and the Greek colonies on the Adriatic.²⁴ During 230 BC, the Illyrians laid waste to the western coast of the Peloponnese in Elis and Messenia, and then they attacked the Epirote capital of Phoenice, where individual Italic merchants were robbed and slain, while some were enslaved.²⁵ Teuta's brief reign was characterized by harassment of merchant vessels and the besieging of Greek cities on the Adriatic and Ionian Seas, while the murder of Roman envoy during a diplomatic mission led to the first Roman military intervention in the spring of 229 BC. A major role in the First Illyrian War was played by Demetrius of Pharos after allying himself with the Roman side during the Illyrian siege of Korkyra, thereby facilitating a forceful incursion into Illyria by the superior Roman navy and infantry and a rapid end to the military campaign. After Teuta's defeat, Demetrius was granted an extensive administrative territory (*megále dynasteía*), while the Greek

22 Polyb. II. 2.4; App. III. 7.

23 Polyb. II. 3.1–8.

24 App. III. 7; Dio. XII. 49.

25 Polyb. II. 5.1–4, II. 8.1–2.

26 Polyb. II. 11; Zaninović 2015, str. 220–223.

27 Polyb. II. 65. 4; III. 16. 3; Dragičević 2016, str. 117, 123, kat. br. 15.

28 Grunauer Von Hoerschelmann 1978, str. 19.

29 Visonà 2017, str. 206, 212, kat. br. 2.

20 Gjongecaj 1998, pp. 86–87; Meta 2015, pp. 44–58, 173–181, 255–260, Pl. XXI–XXVII. Besides a new proposed chronology, Albanian archaeologists have classified the small silver Dyrrhachium denomination as a quarter stater, while in the older literature the prevailing view was that these are Dyrrhachium issues of drachmas that were minted from the end of the 4th to the final quarter of the 3rd c. BC.

21 Basler 1972, pp. 34–35, Pl. XXXI, 1–2.

22 Polyb. II. 2.4; App. III. 7.

23 Polyb. II. 3.1–8.

24 App. III. 7; Dio. XII. 49.

25 Polyb. II. 5.1–4, II. 8.1–2.

dištima helenističkog doba iz južne Ilirije, čiji novci dosad nisu bili dokumentirani u Hercegovini. Posljednje emisije brončanog novca farske kovnice s prikazom ovjenčane glave mladolikog Dioniza na aversu i kantarosa na reversu, zastupljene su s dva primjerka s Ošanjića, a u numizmatičkoj zbirci Franjevačkog muzeja na Humcu čuva se jedan primjerak farskog novca s nepoznatog nalazišta.³⁰ Nalaz posljednje emisije farskog novca (kat. br. 12) nađen je i na gradini Konštica u neposrednoj blizini Ošanjića, što je ujedno četvrti primjerak novca farske kovnice u Hercegovini. Na tom primjerk uočava se oznaka S, što je već znatno ranije uočeno na jednom primjerku iz ostave u Vrbanju na Hvaru.³¹ U novije vrijeme iznesene su pretpostavke potaknute prijašnjim opservacijama Duje Rendića Miočevića (1916. – 1993.), kako ikonografska i stilska obilježja prikaza na aversima posljednjih emisija farskog novca predstavljaju portrete ilirskih dinasta Demetrija Farskog i Baleja, a ne ovjenčanu glavu mladolikog muškarca – Dioniza, čiji je atribut kantharos inače prikazan na reversima.³² Usporedbe radi, nakon Prvog rimsko-ilirskog rata i uspostave rimskog protektorata na Korkiri, korkirska kovnica emitirala je brončane novce s više varijacija portreta mladolikog Dioniza na aversu i kantharosom na reversu sve do sredine 1. st. pr. Kr.³³ Josip Brunšmid (1858. – 1929.) radeći na klasifikaciji grčko-ilirskih kovnica na Jadranu uvidio je sličnosti tipoloških obilježja između korkirskog i farskog novca s prikazom ovjenčane glave mladolikog muškarca – Dioniza na aversu i kantharosa na reversu.³⁴ U neobjavljenom rukopisu o grčko-ilirskom novcu, John Maunsell Frampton May pretpostavio je da farska kovnica započinje s kovanjem posljednje emisije novca po povratku Demetrija Farskog s Korkire.³⁵ U Drugom ilirskom ratu vođenom 219. pr. Kr., Rimljani su porazili snage Demetrija Farskog i razorili njegovo uporište Far.³⁶ Ubrzo nakon toga Farani su uputili izaslanstvo na otok Paros u istoimeni matični grad, kako bi zatražili pomoć od Parana za obnovu grada o čemu svjedoči epigrafski spomenik

cities of Korkyra, Dyrrhachium, Apollonia and Issa were placed under a Roman protectorate.²⁶ There is numismatic testimony in Ošanjići to the participation of Illyrian military units led by Demetrius of Pharos in the Battle of Sellasia in 222 BC, where the Illyrians responded to a call to assist Macedonian King Antigonus Doson and played a major role in the crushing defeat of Spartan King Cleomenes III.²⁷ These are bronze coins of light denomination issued by Cleomenes III, with an image of an eagle on the obverse and thunderbolts with the ethnicon ΛΑ for Lacedaemon on the reverse, modelled after the Ptolemaic dynasty's coins in Egypt.²⁸ These diverse finds include the first known example of an Issaeian coin (cat. no. 9), that was found at the hillfort settlement of Konštica in Poprati, near Stolac. This coin type, with an image of Athena on the obverse and a deer on the reverse, was struck in the Issaeian mint during the final quarter of the 3rd century BC.²⁹ At the Grabarje site in Gorica, near Grude, finds of bronze coins from the cities of Byllis (cat. no. 10) and Oricum (cat. no. 11) in today's Albania were recorded. These were major centres of southern Illyria during the Hellenistic era, the coins of which had not previously been documented in Herzegovina. The final issue of bronze coins by the Pharos mint, bearing an image of a youthful laureate Dionysus on the obverse and a kantharos on the reverse, is present in two examples from Ošanjići, while the numismatic collection in the Franciscan Museum in Humac holds an example of a Pharos coin from an unknown find site.³⁰ A find from the last issue of Pharos coinage (cat. no. 12) was discovered at the Konštica hillfort in the immediate vicinity of Ošanjići, which is also the fourth example of a coin from the Pharos mint in Herzegovina. The S symbol is noticeable on this example, something that had been observed far earlier on an example from a hoard found in Vrbanj, on the island of Hvar.³¹ More recently, prompted by earlier observations made by Duje Rendić Miočević (1916-1993), there has been some speculation that the iconographic and stylistic features on the obverse sides of the final Pharos coin issues are actually portraits of the Illyrian dynasts Demetrius of Pharos and Ballaios, rather than the laureate head of a youthful man/Dionysus, whose attribute of the kantharos was normally depicted on the reverse sides.³²

30 Marić 1973, str. 247–248, kat. br. 27; Dragičević 2016, str. 123, kat. br. 16; Dragičević, Ilkić 2017, str. 145, kat. br. 4.

31 Marović 1976, str. 236, kat. br. 5, Autor isključuje mogućnost prekova i smatra da oznaka S vjerojatno označava nominalu semis, što bi ukazivalo na nove interpretacije ekonomskih i političkih odnosa Fara i Rima.

32 Rendić Miočević 1964, str. 83–92; Jeličić Radonić 2017, str. 168–171, 186–197.

33 SNG EVELPIDIS 1944; SNG Copenhagen 215.

34 Brunšmid 1898, str. 40. Korkirski novci iskovani su u znatno višoj kvaliteti s više ikonografskih atributa, stoga je Brunšmid u svojoj klasifikaciji vrlo oprezno atribuirao nekoliko primjeraka posljednjih emisija farske kovnice kao moguće prikaze mladolikog Dioniza. Važno je istaknuti sličnosti i u metrološkim vrijednostima.

35 May, str. 27. Zahvaljujem kolegi Tomislavu Biliću, višem kustosu i voditelju Numizmatičkog odjela Arheološkog muzeja u Zagrebu na ustupanju neobjavljenog rukopisa J. M. F. May-a.

36 Polyb. III. 19.12.

26 Polyb. II. 11; Zaninović 2015, pp. 220–223.

27 Polyb. II. 65. 4; III. 16. 3; Dragičević 2016, pp. 117, 123, cat. no. 15.

28 Grunauer Von Hoerschelmann 1978, p. 19.

29 Visonà 2017, pp. 206, 212, cat. no. 2.

30 Marić 1973, pp. 247–248, cat. no. 27; Dragičević 2016, p. 123, cat. no. 16; Dragičević, Ilkić 2017, p. 145, cat. no. 4.

31 Marović 1976, p. 236, cat. no. 5. The scholar excluded the possibility of an overstrike and believed that the S designation likely referred to the semis denomination, which would indicate new interpretations of economic and political relations between Pharos and Rome.

32 Rendić Miočević 1964, pp. 83–92; Jeličić Radonić 2017, pp. 168–171, 186–197.

- farska psefizma.³⁷ U obnovljenom gradu Farani su nastavili živjeti pod rimskim protektoratom, a farska kovnica ponovno se aktivirala krajem 3. st. pr. Kr. kovanjem serije novca, koji se odlikuje po znatno nižoj kvaliteti izrade i jednostavnijim stilskim obilježjima u odnosu na prijašnje emisije.³⁸ Zahvaljujući arheološkim istraživanjima diljem istočne jadranske obale i njezinog zaleđa, fundus farskog novca se značajno povećao od vremena nastanka Brunšmidove tipološke i kronološke klasifikacije, ali unatoč tome još uvijek ne postoji detaljan pregled posljednjih emisija novca, niti pouzdano znamo kada prestaje monetarna aktivnost farske kovnice. Zanimljivo je istaknuti nalaz dva komada farskog novca u ostavi nađenoj u mjestu Cîsnădie, u Transilvaniji, zajedno s 498 komada korkirskog novca deponiranih u posudi nakon 48. pr. Kr.³⁹

Brojnošću ranih emisija drahmi iskovanih u Dirahiju prednjači helenistički grad u Ošanjićima, gdje su nađene dvije drahme ΣΩ / ΑΓΙΩΝΟΣ (kat. br. 13 i 14), a takve drahme dokumentirane su u ostavama u mjestima Jubica, Drač (*Durrës*) i Lješ (*Lissos*) u Albaniji.⁴⁰ Nadalje, slijede rijetke drahme ΙΠ / ΚΛΕΣΤΡΑΤΟΥ (kat. br. 15) poznata iz ostave u Draču i ΙΠ / ΠΑΝΑΝΔΡΙΟΥ (kat. br. 16) dokumentirana u ostavi iz mjesta Bakërr u Albaniji.⁴¹ Vrlo rijetka drahma s monogramom ΜΥΡΤ na aversu (kat. br. 17) poznata je sa svega dva primjerka u svjetskim numizmatičkim zbirkama.⁴² Ranim emisijama pripada i drahma ΑΓ / ΑΛΕΞΙΟΝΟΣ (kat. br. 18), kao i vrlo rijetka drahma ΑΓ / ΚΥΔΙΠΠΟΥ (kat. br. 19).⁴³ Tijekom sustavnih arheoloških istraživanja u Ošanjićima, arheolog Zdravko Marić (1930. – 2006.) našao je vrlo rijetku drahmu ΛΥ / ΔΕΙΝΟΚΛΕΟΣ (kat. br. 20).⁴⁴ Poseban raritet predstavlja nalaz vrlo rane emisije drahme ΦΙ / ΔΑΜΑΓΕΟΣ (kat. br. 21) iskovane u kovnici grada Apolonije, koja dosad nije zabilježena ni na jednom nalazištu u Iliriji, niti u opsežnom popisu drahma albanskog arheologa Hasana Ceke (1900. – 1998.).⁴⁵ Riječ je o dosad nepoznatoj ranoj emisiji drahme apolonijske kovnice, a imena Φι i Δαμαγεος posveđočena su na drugim varijantama drahma kroz različite faze kovanja.⁴⁶ Prema stilskim obilježjima i težini navedena drahma ima gotovo identične karakteristike kao i rane emisije dirahijske kovnice. Zanimljivo je istaknuti jedinstveni prikaz mršave

By way of comparison, after the First Roman-Illyrian War and the establishment of a Roman protectorate over Korçyra, the Korçyran mint issued bronze coinage with a number of variants of portraits of the youthful Dionysus on the obverse and a kantharos on the reverse until the mid-1st century BC.³³ Josip Brunšmid (1858–1929), working on the classification of Greco-Illyrian coins in the Adriatic, noted the similarities of typological features between Korçyran and Pharos coins with images of the laureate head of a youthful man/Dionysus on the obverse and a kantharos on the reverse.³⁴ In an unpublished manuscript about Greco-Illyrian coins, John Maunsell Frampton May assumed that the Pharos mint began striking the final issue of coins upon the return of Demetrius of Pharos from Korçyra.³⁵ In the Second Illyrian War conducted in 219 BC, the Romans defeated the forces of Demetrius and destroyed his stronghold of Pharos.³⁶ Soon afterward, the Pharians sent a delegation to the island of Paros, to its eponymous main city, to seek aid for the reconstruction of their city from the Parians, to which an epigraphic monument testifies: the Pharos psephism.³⁷ The Pharians continued to live in the restored city under a Roman protectorate, and the Pharos mint once more became active in the 3rd century BC by minting issues of coinage that were characterized by far inferior craftsmanship and simpler stylistic features in comparison to previous issues.³⁸ Thanks to archaeological excavations throughout the eastern Adriatic seaboard and its hinterland, the number of Pharos coins has increased significantly since the time when Brunšmid's typological and chronological classifications appeared. Even so, a detailed overview of the final issues of coins still does not exist, nor is there any knowledge about when the Pharos mint's monetary activities ceased. An interesting detail is that two Pharos coins were contained in a hoard found in Cîsnădie, in Transylvania, together with 498 Korçyran coins that were deposited in a ceramic vessel after 48 BC.³⁹

Among the high number of early drachma issues minted in Dyrrhachium, most are from the Hellenistic fortification in Ošanjići, where two ΣΩ / ΑΓΙΩΝΟΣ drachmas (cat. no. 13 and 14) were found, and such drachmas have been documented in

37 Gaffney et al. 1997, str. 237–241; Kirigin 2004, str. 207–209.

38 Kirigin 2004, str. 146.

39 Thompson et al. 1973, str. 671, kat. br. 668.

40 Ceka 1972, str. 197, kat. br. 395; Meta 2015, str. 62–63, T. XXVIII. Drahma kat. br. 13 nađena je tijekom arheoloških istraživanja u Ošanjićima 1971., a prenesena je iz prethistorijske zbirke ZMS-a inv. br. 55760 u numizmatičku zbirku pod inv. br. 13642.

41 Ceka 1972, str. 193, kat. br. 234, 236; Meta 2015, str. 64, T. XXIX.

42 Ceka 1972, str. 196, kat. br. 344; Meta 2015, str. 65, T. XXX.

43 Ceka 1972, str. 187, kat. br. 2, 8; Meta 2015, str. 65–66, T. XXX, T. XXXI.

44 Marić 1973, str. 249, T. 4/31.

45 Ceka 1972, str. 184–187, kat. br. 1–136.

46 Ceka 1972, str. 185, 187, kat. br. 46, 48, 119–122.

33 SNG Euphratis 1944; SNG Copenhagen 215.

34 Brunšmid 1898, p. 40. Korçyran coins were minted at a considerably higher quality with more iconographic attributes, so in his classification Brunšmid very cautiously described several examples of the final issues of the Pharos mint as possible images of a youthful Dionysus. It is noteworthy that the metrological values are also similar.

35 May, p. 27. I would like to thank my colleague Tomislav Bilić, a senior curator and head of the Numismatic Department of the Archaeological Museum in Zagreb for providing J. M. F. May's manuscript.

36 Polyb. III. 19.12.

37 Gaffney et al. 1997, pp. 237–241; Kirigin 2004, pp. 207–209.

38 Kirigin 2004, p. 146.

39 Thompson et al. 1973, p. 671, cat. no. 668.

i izglednije krave na aversu drahme Φ I / ΔΑΜΑΓΕΟΣ, takav primjer ne nalazimo na ostalim primjercima drahmi iskovanih u Apoloniji i Dirahiju. Možda su graveri kovnice u Apoloniji htjeli prikazom izglednije krave s izrazito naglašenim rebrima prikazati neimaštinu i glad uzrokovanu nekom elementarnom nepogodom, koja je pogodila njihovo područje u vrijeme kovanja drahme? Dosad su u Ošanjićima zabilježeni pojedinačni nalazi pet malih srebrenih nominala i osam drahmi ranih emisija iskovanih u Dirahiju, kao i jedna rana raritetna drahma iz Apolonije. Toliki broj pojedinačnih nalaza iz prve faze kovanja drahma ne nalazimo zabilježen niti na jednom drugom nalazištu sjeverne Ilirije, što ukazuje na trgovačke veze i ekonomsku umreženost daorskog područja sa središtima u južnoj Iliriji već od kraja 3. st. pr. Kr. Važno je istaknuti nalaz rijetkog srebrenog novca neodređene ilirske kovnice s prikazom makedonskog štita na aversu i pojednostavljenog prikaza zvijezde s osam krakova na reversu (kat. br. 22), koji je nađen na Maršića gradini kod Čitluka u Brotnju.⁴⁷ Navedeni novac pripisuje se kovnici risanskog zaljeva (*Sinus Rhizonicus*), gdje su dosad isključivo dokumentirani dosadašnji nalazi.⁴⁸ Naš primjerak je ujedno i najsjeverniji poznati nalaz u odnosu na Bokokotorski zaljev.

Nadalje, slijede novci ilirskog kralja Baleja među kojima jedan primjerak pripada tzv. risanskom tipu (kat. br. 23), a dva tzv. farskom tipu (kat. br. 24–25), time se ukupan broj pojedinačnih nalaza Balejevog novca na Ošanjićima povećao na 36 komada. Na gradinskom naselju Strmenjaš u mjestu Jugovići, općina Gacko, zabilježen je pojedinačni nalaz Balejevog novca risanskog tipa (kat. br. 26). Nalazišta Balejevog novca uglavnom su koncentrirana na nalazištima istočno od Neretve, tako je austrougarski časnik Riess nabavljajući etnografske predmete u mjestu Berušica kod Gacka otkupio i skupni nalaz Balejevog novca (9 primjeraka).⁴⁹ Na brdu Gradac u neposrednoj blizini umjetnog jezera Klinje kod Gacka, nađena su četiri primjerka Balejevog novca tzv. farskog tipa.⁵⁰ Tijekom arheoloških istraživanja kameno-zemljanih tumula u mjestu Ukšići na Ljubomirskom polju nađen je Balejev novac u grobnoj cjelini datiranoj u 2. st. pr. Kr., a mještani su jedan slučajni nalaz navedenog novca s istog nalazišta predali u Muzej Hercegovine u Trebinju.⁵¹ Pojedinačni nalazi Balejevog novca tzv. farskog

hoards found in Jubica, Durrës and Lezhë (Lissos) in Albania.⁴⁰ These are, furthermore, followed by the rare examples of an Π / ΚΛΕΣΤΡΑΤΟΥ drachma (cat. no. 15) known from the hoard in Durrës and an Π / ΠΑΝΑΝΔΡΙΟΥ drachma (cat. no. 16) documented in the hoard from Bakërr in Albania.⁴¹ The very rare drachma bearing the monogram MYPT on the obverse (cat. no. 17) is known from only two examples in the world's coin collections.⁴² The ΑΓ / ΑΛΕΣΙΟΝΟΣ drachma (cat. no. 18), as well as the rather rare ΑΓ / ΚΥΔΙΠΠΟΥ drachma (cat. no. 19) belong to early issues.⁴³ During systematic archaeological excavations in Ošanjići, archaeologist Zdravko Marić (1930–2006) found a very rare ΛΥ / ΔΕΙΝΟΚΛΕΟΣ drachma (cat. no. 20).⁴⁴ A particular rarity is the find of a very early issue of a Φ I / ΔΑΜΑΓΕΟΣ drachma (cat. no. 21) struck in the city mint of Apollonia, which has thus far not been recorded at another other site in Illyria, nor in the extensive list of drachmas compiled by Albanian archaeologist Hasan Ceka (1900–1998).⁴⁵ This is a thus-far unknown early drachma issue from the Apollonia mint, while the names Φ I and Δαμαγεος have been registered on other drachma variants through various minting phases.⁴⁶ Based on its stylistic features and weight, this drachma has traits virtually identical to the Dyrrhachium mint's early issues. The unique portrayal of an emaciated and starved cow on the obverse of the Φ I / ΔΑΜΑΓΕΟΣ is intriguing. Such examples cannot be found among the remaining drachmas minted in Apollonia and Dyrrhachium. Perhaps the engravers in the mint in Apollonia wanted to use the image of the starving cow with strikingly prominent ribs to show the poverty and hunger caused by some natural disaster that hit their area when the drachma was minted. Thus far individual finds of five small silver denominations and eight drachmas of early issues minted in Dyrrhachium, as well as one early rare drachma from Apollonia have been recorded in Ošanjići. Such a considerable number of individual finds from the first phase of minting drachmas has not been registered at any other site in northern Illyria, which indicates the existence of trade and a commercial network between Daorsi territory and the centres of southern Illyria already at the end of the 3rd century BC. It is important to underscore the find of a rare silver coin from an unspecified Illyrian mint showing a Macedonian shield on the obverse and

47 Zahvaljujem gospodinu Miri Tadiću iz Čitluka na ustupanju novca kat. br. 22 i 39 iz njegovog privatnog vlasništva za obradu u katalogu rada.

48 Pink 1940, str. 527–535; Ujes 1993, str. 22, 31.

49 Kraljević 1978, str. 156. Časnik Riess donirao je 1899. skupni nalaz Balejeva novca iz Berušice ZMS-a, koji se u numizmatičkoj zbirci ZMS-a vode pod inventarnim brojevima 531–539.

50 Novci se čuvaju u numizmatičkoj zbirci ZMS-a pod inventarnim brojevima 1842, 4345–4347, a donirao ih je 1900. i 1901. viši inženjer Kunschner nakon izgradnje prve kamene lučne brane na Balkanu za potrebe akumuliranja umjetnog jezera Klinje.

51 Atanacković Salčić 1977, str. 21–23. Muzej Hercegovine, Trebinje, inv. br. 173, 175.

40 Ceka 1972, p. 197, cat. no. 395; Meta 2015, p. 62–63, Pl. XXVIII. The drachma under cat. no. 13 was found during archaeological excavations in Ošanjići in 1971, and assumed from the prehistoric collection of the National Museum in Sarajevo, inv. no. 55760, in the coin collection under inv. no. 13642.

41 Ceka 1972, p. 193, cat. no. 234, 236; Meta 2015, p. 64, Pl. XXIX.

42 Ceka 1972, p. 196, cat. no. 344; Meta 2015, str. 65, Pl. XXX.

43 Ceka 1972, p. 187, cat. no. 2, 8; Meta 2015, pp. 65–66, Pl. XXX, Pl. XXXI.

44 Marić 1973, p. 249, Pl. 4/31.

45 Ceka 1972, pp. 184–187, cat. no. 1–136.

46 Ceka 1972, p. 185, 187, cat. no. 46, 48, 119–122.

tipa zabilježeni su i u Fatnici kod Bileće, te na gradini Prenj kod Stoca.⁵² Dosad su ukupno poznata 54 primjerka brončanog Balejevog novca, koji potječu sa sedam različitih nalazišta u Hercegovini, a na kraškim poljima delmatskog područja dosad nije zabilježen niti jedan nalaz. Zahvaljujući novijim arheološkim istraživanjima provedenim na više nalazišta istočne jadranske obale, količina se Balejevog novca posljednjih godina znatno povećala. Posebno je značajno istaknuti istraživanja poljskih i crnogorskih arheologa u Risnu, gdje je nađena ostava od 4656 komada Balejevog novca u keramičkom vrču ukopanom u podnicu stambenog objekta iz helenističkog doba.⁵³ U razdoblju od 2001. do 2009. nađeno je i 565 primjeraka Balejevog novca pretežno na predjelu Carine⁵⁴, tako da Risan prednjači brojnošću u usporedbi sa svim ostalim nalazištima u Iliriji.⁵⁵ Izvršene su i ¹⁴C analize uzoraka izgorjelih drvenih krovnih konstrukcija sa stambenih građevina starijih i mlađih faza, a rezultati datiranja dali su sljedeće raspone: 270. – 210. pr. Kr., 250. – 190 pr. Kr., 255 – 195. pr. Kr. i 245. – 185. pr. Kr. s vjerojatnošću \pm 30 godina.⁵⁶ Na osnovi datuma dobivenih ¹⁴C analizom, poljski arheolozi su objavili novi kronološki prijedlog Balejeve vladavine od 260/250. do 230. pr. Kr., a deponiranje velike ostave datirali su u vrijeme Prvog rimsko-ilirskog rata.⁵⁷

Slijede emisije novca druge i treće faze kovnice u Dirahiju, koje su iskovanе tijekom 2. st. pr. Kr., a u tu skupinu spadaju drahme (kat. br. 27) nađena u Stubici kod Ljubuškog i (kat. br. 29) u Ošanjićima.⁵⁸ Krajem 19. stoljeća britanski arheolog Arthur Evans (1851. – 1941.) našao je vrlo rijetku poludrahmu (kat. br. 28) u okolici Trebinja.⁵⁹ U blizini vodopada Kravica na Treseljevini u Studencima kod Ljubuškog zabilježen je pojedinačni nalaz drahme (kat. br. 30).⁶⁰ Kronološki slijedi primjerak epirskog novca (kat. br. 31) nađen u Gorici kod Gruda, koji spada u skupinu emisija iskovanih nakon 148. pr. Kr.⁶¹ U skupinu

a simplified portrayal of an eight-pointed star on the reverse (cat. no. 22) that was discovered at Maršića hillfort near Čitluk, in Brotnjo.⁴⁷ These coins have been attributed to the mint in the Rhizonic Gulf (*Sinus Rhizonicus*), where all previous finds have been exclusively documented.⁴⁸ This example is also the northernmost known find with regard to the Bay of Kotor.

Next are coins issued by the Illyrian King Ballaios, among which one example belongs to the so-called Rhizon type (cat. no. 23), and two to the Pharos type (cat. no. 24–25), thereby increasing the total number of individual finds of coins issued by Ballaios to 36. An individual find of a Rhizon-type Ballaios coin (cat. no. 26) was recorded at the hillfort site of Strmenjaš in the village of Jugovići, Gacko Municipality. The find sites for Ballaios coinage are generally concentrated east of the Neretva River, so that an Austro-Hungarian military officer named Riess, while procuring ethnographic materials in Berušica Gacko, also purchased a set of nine Ballaios coins.⁴⁹ Four examples of Ballaios coins of the so-called Pharos type were found on Gradac Hill in the immediate vicinity of the Klinje Reservoir at Gacko.⁵⁰ During archaeological excavations of earth-and-stone tumuli in Ukšići on Ljubomirsko polje, a Ballaios coin was found in a grave unit dated to the 2nd century BC, while local residents gave a chance find of this type of coin from the same site to the Museum of Herzegovina in Trebinje.⁵¹ Individual finds of so-called Pharos-type Ballaios coins have also been recorded in Fatnica near Bileća, and at the Prenj hillfort near Stolac.⁵² Thus far a total of 54 examples of bronze Ballaios coins are known that originally came from seven different find sites in Herzegovina, while not a single find has yet been recorded in the karst plains (poljes) of Delmataean territory. Thanks to more recent archaeological excavations conducted at several sites in the eastern Adriatic seaboard, the quantity of Ballaios coins in the past few years has increased significantly. Particularly noteworthy is the excavations conducted by Polish and Montenegrin archaeologists in Risan, where a hoard consisting of 4,656 Ballaios coins in a ceramic jug was found buried in the flooring of a residential structure from the Helle-

52 Kraljević 1978, str. 156; Marijan 1988, str. 66-67.

53 Ciołek 2010, str. 7–8; Dyczek 2010, str. 45.

54 Ciołek 2011, str. 73–74.

55 Ujes 1993, str. 5–7.

56 Dyczek et al. 2012, str. 98.

57 Ciołek 2011, str. 86–92; Dyczek et al. 2012, str. 97–99. Novim kronološkim prijedlogom Balej je datiran u razdoblje vladavine ilirskih kraljeva Pleurata II. i Agrona, koji uopće nisu kovali novac. Navedene interpretacije iziskuju daljnje proučavanje problema kronološke i tipološke klasifikacije Balejevog novca, a nužne su i komparacije strukture najstarijeg optjecaja novca sa susjednih područja. Pored navedenog, ostaju otvorena pitanja oko utvrđivanja kronološkog slijeda brojnih Balejevih emisija, kao i analize ostava, prekova i imitacija.

58 Drahma je nađena kod kuće Nikole Pehara, a otkupljena je 11. lipnja 1911. od Grge Mlinarevića u Čapljini za numizmatičku zbirku ZMS-a.

59 Zahvaljujem dr. Volkeru Heuchertu, kustosu numizmatičke zbirke Ashmolean muzeja u Oxfordu, na ustupanju fotografija i podataka o poludrahmi iz ostavštine Arthura Evansa.

60 Nalaznik drahme je Bariša Ereš, a za fundus ZMS-a otkupljena je 28. travnja 1906. od tadašnjeg apotekara Vinka Misture iz Ljubuškog.

61 Franke 1961, str. 218–225.

47 I would like to convey my gratitude to Mr Miro Tadić from Čitluk for allowing me to analyse the coins from his private collection, listed under cat. no. 22 and 39; for this paper's catalogue.

48 Pink 1940, pp. 527–535; Ujes 1993, pp. 22, 31.

49 Kraljević 1978, p. 156. In 1899, Riess donated the group find of Ballaios coins from Berušica to the National Museum in Sarajevo, which is maintained in its numismatic collection under inventory numbers 531-539.

50 The coins are held in the numismatic collection of the National Museum in Sarajevo under inventory numbers 1842, 4345–4347, and they were donated in 1900 and 1901 by a senior engineer named Kunschner after the construction of the first stone arch dam in the Balkans for accumulation in the Klinje Reservoir.

51 Atanacković Salčić 1977, pp. 21–23. Museum of Herzegovina, Trebinje, inv. no. 173, 175.

52 Kraljević 1978, p. 156; Marijan 1988, pp. 66-67.

emisija iskovanih tijekom pretposljednje faze kovanja drahma u Dirahiju spadaju primjerci koji su nađeni u Grmljanima u Popovu polju (kat. br. 32), potom (kat. br. 33) u neposrednoj blizini Runjave gomile u Studencima kod Ljubuškog i (kat. br. 34–35) na gradini Konštica u Popratima kod Stoca.⁶²

Na prapovijesnoj gradini i antičkom nalazištu Gradac u Zdolu kod Prozora nađena je ostava grčko-ilirskog i rimskog republikanskog novca iz koje potječe drahma (kat. br. 36).⁶³ Slijedi drahma (kat. br. 37) koju je Franjo Fiala (1861. – 1898.) našao tijekom 1893. negdje na području tadašnjeg kotara Ljubuškog.⁶⁴ Iste godine prilikom izgradnje ceste u Vitini kod Ljubuškog, nađena je dobro očuvana drahma (kat. br. 38).⁶⁵ Na Maršića gradini iznad Broćanskog polja nađena je drahma (kat. br. 39). Na hercegovačkom području najzastupljenije su posljednje emisije dirahijskih i apolonijskih drahma iz prve polovine 1. st. pr. Kr., kada su njihove kovnice na vrhuncu monetarne aktivnosti. Na gradini Pit nađena je drahma ΦΙΛΩΝ / ΜΕΝΙΣΚΟΥ (kat. br. 40), a na hercegovačkom području poznato je dosad čak 13 pojedinačnih nalaza navedene emisije i to u mjestima: Krehin Gradac, kotar Ljubuški, Bjelimići, Livno, Stolac (3 komada), Humac, Drežnica, Ošanjići, Tasovčići i Mala gradina iznad Čapljine.⁶⁶

Nalazi novca iskovanog u Apoloniji znatno su manje zastupljeni u usporedbi s onima iz Dirahija, no ipak na više nalazišta poznati su nalazi apolonijskih drahma iz prve polovine 1. st. pr. Kr., tako je u Radišićima kod Ljubuškog nađena drahma ΜΑΑΡΚΟΣ / ΛΥΣΑΝΙΑ (kat. br. 41).⁶⁷ Na gradini Konštica nađene su drahme ΑΓΙΑΣ / ΕΠΙΚΑΔΟΥ (kat. br. 42, 43) koja je dosad zabilježena na četiri nalazišta (Rakitno, Tasovčići, Stolac i Gorica),⁶⁸ i ΝΙΚΗΝ / ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ (kat. br. 44–45) poznata s jednim nalazom s područja Brotnja.⁶⁹ Na najnižim padinama jugozapadne strane planine Lib na Duvanjskom polju, precizni-

nistic era.⁵³ In the period from 2001 to 2009, 565 Ballaios coins were also found, mainly in the Carine area,⁵⁴ so that Risan accounts for the highest number in comparison to all other find-sites in Illyria.⁵⁵ The ¹⁴C analysis was also conducted using samples from burned wooden roofing on residential buildings from the older and younger phases, and the results of dating yielded the following ranges: 270–210 BC, 250–190 BC, 255–195 BC and 245–185 BC with probability of ±30 years.⁵⁶ Based on the results of radiocarbon dating, the Polish archaeologists released a new chronological proposal for the reign of Ballaios, from 260/250 to 230 BC, while they dated the depositing of the large hoard to the time of the First Roman-Illyrian War.⁵⁷

Next are the issues of coins from the second and third phases at the mint in Dyrrhachium, which were minted during the 2nd century BC. This group includes the drachmas (cat. no. 27) found in Stubica near Ljubuški and in Ošanjići (cat. no. 29).⁵⁸ At the end of the 19th century, British archaeologist Arthur Evans (1851–1941) found a very rare hemidrachm (cat. no. 28) in the vicinity of Trebinje.⁵⁹ An individual drachma (cat. no. 30) was found near the Kravica Falls at Treseljovina in Studenci, near Ljubuški.⁶⁰ The example of an Epirote coin (cat. no. 31) found in Gorica near Grude comes next chronologically as it belongs to the group of issues minted after 148 BC.⁶¹ The examples found in Grmljane on Popovo polje (cat. no. 32), then in the immediate vicinity of Runjava gomila in Studenci near Ljubuški (cat. no. 33) and at the Konštica hillfort in Poprati at Stolac (cat. no. 34–35),⁶² belong to the group of issues minted

53 Ciołek 2010, pp. 7–8; Dyczek 2010, p. 45.

54 Ciołek 2011, pp. 73–74.

55 Ujes 1993, pp. 5–7.

56 Dyczek et al. 2012, p. 98.

57 Ciołek 2011, pp. 86–92; Dyczek et al. 2012, pp. 97–99. According to the new proposed chronology, Ballaios has been dated to the reigns of Illyrian Kings Pleuratus II and Agron, who did not mint coins at all. These interpretations demand further study of the problems surrounding the chronological and typological classification of Ballaios coins, and comparisons to the structure of the oldest coin circulations in neighbouring territories will also be necessary. Besides these, other open matters include the questions surrounding the establishment of the chronological sequence of numerous Ballaios issues, as well as analyses of hoards, overstrikes and imitations.

58 A drachma was found at the house of Nikola Pehar, and it was purchased on 11 June 1911 from Grga Mlinarević in Čapljina for the coin collection of the National Museum in Sarajevo.

59 I would like to thank Volker Heuchert, Ph.D., the curator of Greek and Roman Provincial coins at the Ashmolean Museum in Oxford, for providing photographs and data on the hemidrachm from the Arthur Evans Collection.

60 The finder of the drachma was Bariša Ereš; it was purchased for the National Museum's inventory on 28 April 1906 from the pharmacist in Ljubuški at the time, Vinko Mistura.

61 Franke 1961, pp. 218–225.

62 The drachma under cat. no. 30 was purchased on 26 April 1906 from Omer Planjanin of Trebinje, and the other under cat. no. 31 from military adjutant C. Tesmer in Ljubuški on 5 July 1912. Both drachmas

62 Drahma pod kat. br. 30 otkupljena je 26. travnja 1906. od Omera Planjanina iz Trebinja, a druga pod kat. br. 31 od vojnog asistenta C. Tesmera u Ljubuškom 5. srpnja 1912, obje drahme se čuvaju u numizmatičkoj zbirci ZMS-a.

63 Patsch 1899, str. 113–114.

64 U inventarnoj knjizi ZMS-a nije zabilježen podatak o mjestu nalazišta, već je navedeno područje kotara Ljubuški, koji se po tadašnjem administrativnom ustroju rasprostirao od Čapljine do Rakitna na sjeveru.

65 Navedenu drahmu donirao je za zbirku ZMS-a kotarski cestar Vinzenz Mehr.

66 Patsch 1894, str. 173, kat. br. 43; 1896, str. 421, kat. br. 35; 1902, str. 401, bilj. 5, 10; str. 404, bilj. 10; Pitner 1904, str. 241–242, kat. br. 11–13; Marić 1973, str. 248–249, T.3/30; Kraljević 1979, str. 131, kat. br. 8–9. Zahvaljujem Markici Rebiću i Mati Ilkiću na ustupanju fotografija i metričkih podataka za drahme pod kat. br. 40 i 48 u katalogu rada.

67 Drahma pod kat. br. 41 dospjela je u fundus ZMS-a u Sarajevu 5. rujna 1903. u razmjeni nalaza s Franjevačkim muzejom na Humcu kod Ljubuškog.

68 Patsch 1894, str. 170, kat. br. 13; 1896, str. 418, kat. br. 1; 1902, str. 401, bilj. 5.

69 Pitner 1904, str. 233, kat. br. 5.

je na potezu od Gradine do Orlovog kuka, nađene su drahme NIKHN / ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ (kat. br. 46) i ΑΡΙΣΤΩΝ / ΑΙΝΕΑ (kat. br. 47),⁷⁰ koja je dosad poznata s pet nalazišta na hercegovačkom području (Gacko, Konjic, Mostarsko blato, Mala gradina iznad Čapljine i Ljubuški).⁷¹ U Gorici kod Gruda nađena je hibridna imitacija drahme (kat. br. 48), a krivotvoreni primjerci novca Apolonije i Dirahija zabilježeni su na još nekoliko mjesta.⁷² Na osnovu analize brojnih ostava i pojedinačnih nalaza drahma Apolonije i Dirahija dokumentiranih diljem Balkanskog poluotoka obogaćene su spoznaje o kronološkom slijedu i tipološkoj klasifikaciji raznih emisija. U novije vrijeme, albanski arheolozi donijeli su novi kronološki prijedlog za emisije drahma dirahijske kovnice datirajući ih od 270. do 55. pr. Kr., a drahme iz Apolonije datirane su u razdoblje od 250. do 48. pr. Kr.⁷³ Unatoč tome, kod većine istraživača grčko-ilirskog novca uvriježeno je mišljenje kako su kovnice Apolonije i Dirahija emitirale drahme nakon uspostave rimskog protektorata 229. pr. Kr., prema metrološkim vrijednostima usklađenim s monetarnim sustavom Rimske Republike.⁷⁴

Ostave novca iz helenističkog doba vrlo su rijetka pojava u Hercegovini, tako da dosad nemamo zabilježenu niti jednu ostavu iz 4. ili 3. st. pr. Kr. Skupni nalaz dirahijskog brončanog novca s prikazom Zeusa na aversu i tronošca na reversu zabilježen je na području rimskog legijskog logora u Gardunu kod Trilja. S obzirom na to da je Mihovil Glavinić (1833. – 1898.) to mjesto identificirao kao Delminij (*Delminium*),⁷⁵ pojedini autori su znatno kasnije prenijeli njegov podatak ne znajući za tadašnji problem oko ubikacije Delminija, pa su tako skupni nalaz smjestili u Duvno, odnosno današnji Tomislavgrad, gdje se zaista nalazio rimski Delminij.⁷⁶ Nadalje, američki numizmatičar Sydney Phillip Noe (1885. – 1969.) radeći na katalogu ostava grčkog novca uvrstio je pogrešno pojedinačne nalaze grčko-ilirskog novca iz Patschovog rada pod ostavu iz Ljubuškog.⁷⁷ Noeov netočan podatak navode kasniji autori dodijeljujući ostavi iz Ljubuškog kataloški broj IGCH 578, no danas sa sigurnošću možemo konstatirati kako navedena ostava ne postoji.⁷⁸

during the final phase of drachma minting in Dyrrhachium.

A drachma (cat. no. 36) came from a hoard of Greco-Illyrian and Roman Republican coins found in the prehistoric hillfort and Antique find-site of Gradac in Uzdol, near Prozor.⁶³ This is followed by a drachma (cat. no. 37) that Franjo Fiala (1861–1898) discovered during 1893 somewhere in the area of the Ljubuški District of that time.⁶⁴ A well-preserved drachma (cat. no. 38)⁶⁵ was found during road construction in Vitina, near Ljubuški. A drachma (cat. no. 39) was found at Maršića gradina above Bročansko polje. In Herzegovinian territory, the most common are the final issues of Dyrrhachium and Apollonia drachmas from the first half of the 1st century BC, when their mints were at the peak of their monetary activity. A ΦΙΛΩΝ / ΜΕΝΙΣΚΟΥ (cat. no. 40) drachma was found at the Pit gradina, and in Herzegovina as many as 13 individual finds of this issue are known from the following sites: Krehin Gradac, Ljubuški District, Bjelimići, Livno, Stolac (3 examples), Humac, Drežnica, Ošanjići, Tasovčići and Mala gradina above Čapljina.⁶⁶

The finds of coins minted in Apollonia are considerably fewer in comparison to those from Dyrrhachium, but finds of Apollonian drachmas from the first half of the 1st century BC are known from several sites. Thus, a ΜΑΑΡΚΟΣ / ΛΥΣΑΝΙΑ (cat. no. 41) drachma⁶⁷ was found in Radišići, near Ljubuški. The Konštica hillfort was the find-site of ΑΓΙΑΣ / ΕΠΙΚΑΔΟΥ drachmas (cat. no. 42, 43), thus far recorded at four sites (Rakitno, Tasovčići, Stolac and Gorica),⁶⁸ and NIKHN / ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ drachmas (cat. no. 44–45), otherwise known in one find from the Brotnjo area.⁶⁹ Drachmas of NIKHN / ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ (cat. no. 46) and ΑΡΙΣΤΩΝ / ΑΙΝΕΑ type (cat. no. 47),⁷⁰ thus far

are held in the National Museum's numismatic collection.

63 Patsch 1899, pp. 113–114.

64 No information on the find site has been recorded in the National Museum's inventory log, rather it simply notes the Ljubuški District, which according to the administrative structure of the time extended from Čapljina to Rakitno in the north.

65 This drachma was donated to the National Museum's collection by district road official Vinzenz Mehr.

66 Patsch 1894, p. 173, cat. no. 43; 1896, p. 421, cat. no. 35; 1902, p. 401, note 5, 10; p. 404, note 10; Pitner 1904, pp. 241–242, cat. no. 11–13; Marić 1973, pp. 248–249, Pl. 3/30; Kraljević 1979, p. 131, cat. no. 8–9. My thanks to Markica Rebić and Mate Ilkić for providing photographs and metrics for the drachmas under cat. no. 40 and 48 in the catalogue.

67 The drachma under cat. no. 41 came to the National Museum in Sarajevo on 5 September 1903 in an exchange of finds with the Franciscan Museum in Humac at Ljubuški.

68 Patsch 1894, p. 170, cat. no. 13; 1896, p. 418, cat. no. 1; 1902, p. 401, note 5.

69 Pitner 1904, p. 233, cat. no. 5.

70 Dragičević 2017, pp. 168–169, 173. Both drachmas were found by academically-trained sculptor Bože Krištić from Borčani at Tomislavgrad; they were purchased at the end of 2013 together with 23 Roman Republican denarii for the collection of the Franciscan Museum in Humac at Ljubuški.

70 Dragičević 2017, str. 168–169, 173. Obje drahme našao je akademski kipar Bože Krištić iz Borčana kod Tomislavgrada, koje su krajem 2013., otkupljene zajedno s 23 rimska republikanska denara za zbirku Franjevačkog muzeja na Humcu kod Ljubuškog.

71 Patsch 1894, str. 169, kat. br. 3; 1902, str. 400, kat. br. 15; Pitner 1904, str. 239, kat. br. 1; Kraljević 1979, str. 131, kat. br. 1; Marić 2010, kat. br. 28; Dragičević 2014, str. 104, kat. br. 3.

72 Patsch 1900, str. 302, kat. br. 19; Pitner 1904, str. 240, kat. br. 14; Marić 2010, kat. br. 34.

73 Picard, Gjongecaj 2000, str. 153–160; Meta 2012, str. 22; Meta 2015, str. 185–191.

74 Conovici 1985, str. 35–43; Torbágyi 1993, str. 119–122; Stoyas 2005, str. 232; Petrány 2010, str. 28–31.

75 Glavinić 1878, str. 80, kat. br. 90–92.

76 Mirnik 1981, str. 43, kat. br. 59; Bonačić-Mandinić 2002, str. 368.

77 Patsch 1902, str. 65–67, kat. br. 1–20; Noe 1937, str. 166, kat. br. 621.

78 Thompson et al. 1973, str. 82, kat. br. 578; Mirnik 1981, str. 45, kat. br. 74.

Krajem 19. stoljeća za fundus Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu otkupljena je skupina od dvije drahme Apolonije i 12 drahma Dirahija nađenih na području tadašnjeg kotara Ljubuški.⁷⁹ Uzimajući u obzir Patschovu bilješku u inventarnoj knjizi G. Kraljević je zabilježio skupinu drahma kao ostavu grčko-ilirskog novca iz Ljubuškog, a datirao ju je u razdoblje od 3. do 2. st. pr. Kr.⁸⁰ Analizirajući navedenu skupinu novca možemo revidirati Kraljevićeve kronološke i topografske podatke i potvrditi da je ipak riječ o posljednjim emisijama drahma Apolonije i Dirahija iskovanim u prvoj polovini 1. st. pr. Kr., koje potječu s nepoznatog nalazišta s područja tadašnjeg kotara Ljubuški. Sličnu situaciju imamo na Maloj gradini iznad Čapljine, gdje su na južnom obronku Zabrdalj među raznovrsnim arheološkim nalazima zabilježeni primjerci grčko-ilirskog i rimskog republikanskog novca mahom iz 1. st. pr. Kr.⁸¹ Nedavno su objavljeni svi antički novci s Male gradine iz zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, njih ukupno 39 primjeraka.⁸² Iako nedostaju nepobitni dokazi koji bi potvrdili pretpostavljeni skupni nalaz s područja Male gradine, dosadašnji nalazi pružaju uvid u strukturu optjecaja novca tijekom kasnorepublikanskog i ranog carskog razdoblja u donjem porječju Neretve. Zbog iznimnog geostrateškog položaja na Maloj gradini podignuta je rimska utvrda s koje se nadziralo šire čapljinsko područje, tako da je vojni karakter mjesta neupitan. Sličnu zastupljenost grčko-ilirskog i rimskog republikanskog novca iskovanog u 1. st. pr. Kr. nalazimo na više strateški značajnih mjesta diljem hercegovačkog područja. U stolačkom kraju možemo navesti Vidoški grad i staru gradsku jezgru, te gradine Konšticu u Popratima i Ilijinu glavicu u Pješivcu.⁸³ Nalazi grčko-ilirskog i rimskog republikanskog novca zastupljeni su i na pojedinim nalazištima u zapadnom dijelu Hercegovine, među kojima zasad možemo istaknuti gradine Runjava gomila u Studencima i Gradinu kod Krvnice s rimskom utverdnom na zapadnom dijelu brdskog masiva Butorovica u Radišićima, te antička nalazišta diljem Ljubuškog polja.⁸⁴ Na Imotskom polju značajno je spomenuti gradinu Pit s rimskom utverdnom nad Goricom kod Gruda. Nadalje, na prapovijesnom i antičkom nalazištu Gradina u mjestu Gradac kod Posušja zabilježeni su nalazi grčko-ilirskog,

known at five find-sites in Herzegovinian territory (Gacko, Konjic, Mostarsko blato, Mala gradina above Čapljina and Ljubuški)⁷¹ were found on the lowest slopes of the south-western face of Mt. Lib on Duvno polje, specifically on the swath from Gradina to Orlov kuk. A hybrid imitation drachma (cat. no. 48) was found in Gorica, near Grude, while forged examples of coins from Apollonia and Dyrrhachium have been recorded at several other places.⁷² Analyses of numerous hoards and individual finds of Apollonia and Dyrrhachium drachmas documented throughout the Balkan Peninsula have enriched knowledge on the chronological sequence and typological classification of various issues. In more recent years, Albanian archaeologists have compiled a new chronological proposal for drachma issues from the Dyrrhachium mint, dating them from 270 to 55 BC, while they have dated drachmas from Apollonia to the period from 250 to 48 BC.⁷³ Despite this, among most researchers of Greco-Illyrian coins the accepted view is that the mints in Apollonia and Dyrrhachium issued drachmas after the establishment of the Roman protectorate in 229 BC based on the metrological values aligned with the Roman Republic's monetary system.⁷⁴

Coin hoards dated to the Hellenistic era are a rather rare phenomenon in Herzegovina, so that there has not yet been a single recorded hoard from the 4th or 3rd centuries BC. The group find of Dyrrhachium bronze coins showing Zeus on the obverse and a tripod on the reverse was recorded in the area of the Roman legionary fortress in Gardun, near Trilj. Given that Mihovil Glavinić (1833-1898) identified this place as Delminium,⁷⁵ individual scholars later cited this information without knowing about the problems of the time concerning the precise location of Delminium, so they thus placed this group find in Duvno (i.e., today's Tomislavgrad), where Roman Delminium was actually located.⁷⁶ Furthermore, the American numismatist Sydney Phillip Noe (1885-1969), while compiling a catalogue of Greek coin hoards, mistakenly included individual finds of Greco-Illyrian coins from Patsch's work in the hoard from Ljubuški.⁷⁷ Noe's inaccurate information was cited by later scholars, according the number IGCH 578 to the hoard from Ljubuški, although today we may state with certainty

79 Drahme su otkupljene 15. veljače 1896. od tadašnjeg političkog pristava I. razreda Izidora Ličanina u kotaru Ljubuški, a u inventarnoj knjizi Zemaljskog muzeja u Sarajevu zavedene su pod brojevima 3426 – 3439 uz napomenu C. Patscha kako je očigledno riječ o ostavi novca. Unatoč tome, C. Patsch prilikom objave navedene skupine drahmli svoju pretpostavku uopće ne navodi. Vidi: Patsch 1896, str. 415–422, kat. br. 4, 11, 15, 18–21, 24–26, 32, 33, 35, 38, 40.

80 Kraljević 1988, str. 330, br. 25. 210.

81 Patsch 1906, str. 376; Mirnik 1981, str. 42, kat. br. 51.

82 Marić 2010, kat. br. 1–39.

83 Bojanovski 1973, str. 148; Basler 1988, str. 183, br. 20.305; 195, br. 20.540;

84 Kraljević 1979, str. 133–136; Bojanovski 1985, str. 87–88; 1988, str. 120–121.

71 Patsch 1894, p. 169, cat. no. 3; 1902, p. 400, cat. no. 15; Pitner 1904, p. 239, cat. no. 1; Kraljević 1979, p. 131, cat. no. 1; Marić 2010, cat. no. 28; Dragičević 2014, p. 104, cat. no. 3.

72 Patsch 1900, p. 302, cat. no. 19; Pitner 1904, p. 240, cat. no. 14; Marić 2010, cat. no. 34.

73 Picard, Gjongecaj 2000, pp. 153–160; Meta 2012, p. 22; Meta 2015, pp. 185–191.

74 Conovici 1985, pp. 35–43; Torbágyi 1993, pp. 119–122; Stoyas 2005, p. 232; Petranyi 2010, pp. 28–31.

75 Glavinić 1878, p. 80, cat. no. 90–92.

76 Mirnik 1981, p. 43, cat. no. 59; Bonačić-Mandinić 2002, p. 368.

77 Patsch 1902, pp. 65–67, cat. no. 1–20; Noe 1937, p. 166, cat. no. 621.

epirskog, korkirskog, rimskog republikanskog i carskog novca.⁸⁵ U navedenu skupinu možemo dodati i nalazište Gradina s rimskom utvrdom u mjestu Vir, koje se nalazi na strateškom položaju između Imotskog i Duvanjskog polja. Na Duvanjskom polju značajno je istaknuti gradinski kompleks na planini Libu, eponimnom i političkom središtu Delmata sa zasad najvećim brojem pojedinačnih nalaza rimskog republikanskog novca, te nalazište Grad u Crvenicama.⁸⁶ U sjevernoj Hercegovini na prapovijesnom i antičkom nalazištu Gradac u Uzdolu kod Prozora dokumentirani su nalazi drahma Apolonije i Dirahija, te rimski republikanski novac.⁸⁷ Gradac u Uzdolu imao je iznimnu stratešku važnost na kopненоj komunikaciji iz doline Neretve prema središnjoj Bosni, tako se dolinom Rame preko Prozora odvijao dotok grčko-ilirskog i rimskog novca prema plodnoj dolini Vrbasa i Skopaljskom polju.⁸⁸

Analizirajući dosadašnje nalaze grčkog i grčko-ilirskog novca možemo zaključiti kako je najveća koncentracija nalazišta zabilježena u donjem porječju Neretve. Najstariji nalazi novca iskovani su tijekom 4. st. pr. Kr. i vrlo su rijetko zastupljeni na nalazištima u Hercegovini. Riječ je o grčkom novcu s područja Tesalije i Peloponeza. Dosad nemamo dokumentiran nijedan nalaz ranih emisija novca grčkih gradova na istočnom Jadranu (Korkira, Isa, Far, Herakleja), niti ijednu ostavu novca iz 4. i 3. st. pr. Kr. Stoga na osnovu dosadašnjih spoznaja možemo zaključiti da je novčani optjecaj započeo tijekom druge polovine 3. st. pr. Kr. i to na području Daorsa oko donjeg toka Neretve, a značajnije se intenzivirao krajem 3. i početkom 2. st. pr. Kr. dotokom emisija novca južnih ilirskih kovnica. Među nalazima prevladavaju drahme gradova Dirahija i Apolonije iskovane u razdoblju od kraja 3. do sredine 1. st. pr. Kr. Helenistički grad u Ošanjićima prednjači brojnošću ranih emisija drahma Dirahija na području sjeverozapadne Ilirije uključujući i srednjodalmatinske otoke, što svjedoči o intenzivnim trgovačkim vezama s ekonomskim središtima u južnoj Iliriji nakon uspostave rimskog protektorata. Grčki gradovi Dirahij i Apolonija imali su važnu ekonomsku i geostratešku ulogu u vojnim pohodima Rimske Republike protiv Ilirskog i Makedonskog Kraljevstva, pa su njihovi trgovci i poduzetnici imali rimsku potporu u širenju privrednih aktivnosti diljem istočne jadranske obale i Balkanskog poluotoka. Sukladno širenju rimskih političkih interesa duž jadranske obale i njezina zaleđa prema Podunavlju, paralelno se širila monetarna cirkulacija emisija novca iskovanih u kovnicama Dirahija i Apolonije.⁸⁹ Posebnu su ulogu u razvoju robno-novčane trgovine imala trgovišta na središnjem i jugoistočnom Jadranu, gdje su autohtone zajednice uspostavljale kontakte i održavale trgovačke veze sa središtima s područja

that no such hoard exists.⁷⁸ At the end of the 19th century, the two drachmas of Apollonia and 12 drachmas of Dyrrhachium found near the Ljubuški District of the time were purchased for the inventory of the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo.⁷⁹ Taking into account Patsch's note in the inventory log, G. Kraljević recorded the set of drachmas as a Greco-Illyrian coin hoard from Ljubuški, and dated it to the period from the 3rd to 2nd centuries BC.⁸⁰ Based on an analysis of this set of coins, Kraljević's chronological and topographic data has been revised, and it may be confirmed that these are in fact from the last drachma issues of Apollonia and Dyrrhachium minted in the first half of the 1st century BC that came from an unknown find-site in the area of the Ljubuški District of the time. A similar situation appertains to Mala gradina above Čapljina, where examples of Greco-Illyrian and Roman Republican coins mainly from the 1st century BC were recorded among diverse archaeological finds on the southern slope of Zabrdalj.⁸¹ Recently all of the coins dated to Antiquity found at Mala gradina from the collection of the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo, a total of 39 examples, were published.⁸² Although irrefutable evidence that would confirm the coin hoard find from the area of Mala gradina is lacking, all previous finds provide insight into the structure of coin circulation during the late Republican and early Imperial periods on the Neretva's lower course. Due to its exceptional geostrategic position, a Roman fortification was raised at Mala gradina which facilitated surveillance of the wider Čapljina area, so that the military character of the site is unquestionable. A similar presence of Greco-Illyrian and Roman Republican coins minted in the 1st century BC can be found at several strategically significant sites throughout Herzegovinian territory. In the Stolac area, the fortification of Vidoški and the old town core, as well as the Konštica hillfort in Poprati and Iljina glavica in Pješivac, may also be mentioned.⁸³ Greco-Illyrian and Roman Republican coins were also found at individual sites in the western part of Herzegovina, and worth highlighting among them for the time being are the hillfort of Runjava gomila in Studenci and Gradina at Krvnica, with the Roman fortification

85 Kraljević 1974, str. 169–171.

86 Benac 1985, str. 22–28; Dragičević 2017, str. 168–169.

87 Anđelić 1997, str. 10–11.

88 Patsch 1902, str. 401–402; Bojanovski 1988, str. 129–131.

89 Popović 1987, str. 98, 99, 102–104.

78 Thompson et al. 1973, p. 82, cat. no. 578; Mirnik 1981, p. 45, cat. no. 74.

79 The drachmas were purchased on 15 February 1896 from Izidor Ličanin, at the time the political adjunct first class in the Ljubuški District; they were recorded in the National Museum's inventory log under numbers 3426–3439 with a note by C. Patsch that this was obviously a coin hoard. However, Patsch did not even mention his supposition when he published this set of drachmas. See: Patsch 1896, pp. 415–422, cat. no. 4, 11, 15, 18–21, 24–26, 32, 33, 35, 38, 40.

80 Kraljević 1988, p. 330, no. 25. 210.

81 Patsch 1906, p. 376; Mirnik 1981, p. 42, cat. no. 51.

82 Marić 2010, cat. no. 1–39.

83 Bojanovski 1973, p. 148; Basler 1988, p. 183, no. 20.305; 195, no. 20.540.

Grčke, Apeninskog poluotoka i Mediterana.⁹⁰ Zahvaljujući povoljnom i tranzitnom geografskom položaju oko donjeg toka Neretve, Daorsi su tijekom helenističkog doba postali značajni trgovački posrednici između mediteranskog svijeta i autohtonih zajednica u unutrašnjosti.⁹¹ Mnogobrojni keramički nalazi i primjerci novca ukazuju na intenzivne veze s Farom tijekom druge polovine 3. st. pr. Kr., stoga možemo pretpostaviti da su poslije Prvog rimsko-ilirskog rata Daorsi uključeni pod veliko upravno područje dinasta Demetrija Farskog. Poslije Trećeg rimsko-ilirskog rata 168. pr. Kr., Daorsi su kovali vlastiti brončani novac u dvije nominale s prikazom portreta mladolikog vladara na aversu i broda na reversu s natpisom ΔΑΟΡΣΩΝ, stoga ih možemo smatrati začetnicima robno-novčane ekonomije u kopnenom dijelu sjeverozapadne Ilirije. Dosad je objavljeno ukupno 10 primjeraka daorskog novca, od čega za njih pet nisu poznata mjesta nalazišta, a jedan primjerak male nominale nađen je u Suzini kod Berkovića.⁹² Nakon raznih emisija novca dirahijske kovnice količinski slijede brončani novci ilirskog kralja Baleja tzv. farskog i risanskog tipa, koji su odlikuju lošom kvalitetom kova i slabijom očuvanosti. U numizmatičkoj zbirci Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu čuva se veći broj neobjavljenog novca Apolonije i Dirahija od kojih dio sigurno potječe s hercegovačkog područja, tako da emisije drahma navedenih gradova većinski prevladavaju u strukturi najstarijeg novčanog optjecaja sjeverozapadne Ilirije. Tijekom 1. st. pr. Kr. došlo je do intenzivnijeg priljeva rimskog republikanskog novca, koji je cirkulirao istovremeno s emisijama srebrenog i brončanog novca iskovanog u gradovima južne Ilirije.⁹³ Među navedenim nalazima posebno je značajno istaknuti posljednje emisije drahma Apolonije i Dirahija iskovanog u prvoj polovini 1. st. pr. Kr., koje su često zastupljene s rimskim republikanskim novcem na brojnim nalazištima vojnog karaktera kasnog republikanskog i ranog carskog razdoblja (karta 2).

U starijoj su literaturi prevladavale interpretacije kako brojni nalazi drahma Apolonije i Dirahija svjedoče o intenzivnim trgovačkim vezama autohtonih zajednica sjeverozapadne Ilirije od kraja 3. st. pr. Kr., no zahvaljujući novijim istraživačkim rezultatima ažuriran je kronološki slijed i tipološka klasifikacija, stoga danas možemo potvrditi kako se najveći priljev drahma odvijao tijekom 1. st. pr. Kr. u sklopu političkih, ekonomskih i vojnih interesa Rimske Republike i kasnijeg Carstva.

Na kraškim poljima Zadinara i zapadne Hercegovine, koja su nastanjivale delmatske zajednice nisu poznati pojedinačni nalazi isejskog, farskog i heraklejskog novca, niti ijedna ostava grčkog i grčko-ilirskog novca. Nedostaju nalazi novca ilirskih kraljeva i ranih emisija grčkih gradova na južnom Jadranu, što

in the western section of the hilly massif Butorovica in Radišići, as well as sites throughout Ljubuški polje.⁸⁴ Noteworthy on Imotsko polje is the Pit hillfort with Roman fortification above Gorica, near Grude. Furthermore, finds of Greco-Illyrian, Epirote, Korkyran, Roman Republican and Imperial coins were recorded at the prehistoric and Antique site of Gradina, in Gradac in the vicinity of Posušje.⁸⁵ The Gradina site with a Roman fortification in the settlement of Vir, which is at a strategic position between Imotski and Duvno polje, can be added to the aforementioned group. On Duvno polje, it is important to note the hillfort complex on Mt. Lib, the eponym and political seat of the Delmataeans with the thus far highest number of individual finds of Roman Republican coins, and the Grad site in Crvenice.⁸⁶ In northern Herzegovina, finds of Apollonia and Dyrrhachium drachmas, as well as Roman Republican coins, have been documented at the prehistoric and Antique site of Gradac in Uzdol, near Prozor.⁸⁷ Gradac in Uzdol had exceptional strategic importance on the overland route from the Neretva Valley toward central Bosnia, so the influx of Greco-Illyrian and Roman coins proceeded through the Rama Valley toward the fertile lowlands of Vrbas and Skopaljsko polje.⁸⁸

An analysis of the previous finds of Greek and Greco-Illyrian coins leads to the conclusion that their highest concentration has been recorded on the lower course of the Neretva River. The oldest finds of coins were minted during the 4th century BC and they are very rarely present at find-sites in Herzegovina. These are Greek coins from the territory of Thessalia and the Peloponnese. Thus far there are no records of any finds of early issues of coins from the Greek cities on the eastern Adriatic (Korkyra, Issa, Pharos, Heraclea), nor any hoards of coins from the 4th and 3rd centuries BC. So based on previous knowledge, we may conclude that money had begun to circulate in Daorsi territory around the Neretva's lower course during the latter half of the 3rd century BC, and then intensified significantly at the end of the 3rd and the beginning of the 2nd century BC with the arrival of coins issued from the southern Illyrian mints. Among the finds, drachmas from the cities of Dyrrhachium and Apollonia minted in the period from the end of the 3rd to the mid-1st century BC predominate. The Hellenistic fortification in Ošanjici accounts for the highest number of early issues of Dyrrhachium drachmas in north-western Illyria, including the central Dalmatian islands, which testifies to the intensive trade with commercial centres in southern Illyria after the establishment of the Roman protectorate. The Greek cities of Dyrrhachium and Apollonia played

90 Škegro 1999, str. 312.

91 Marić 1985, str. 49–50; Zaninović 2003, str. 281.

92 Dragičević 2016, str. 109–113, kat. br. 1–10.

93 Škegro 1999, str. 317.

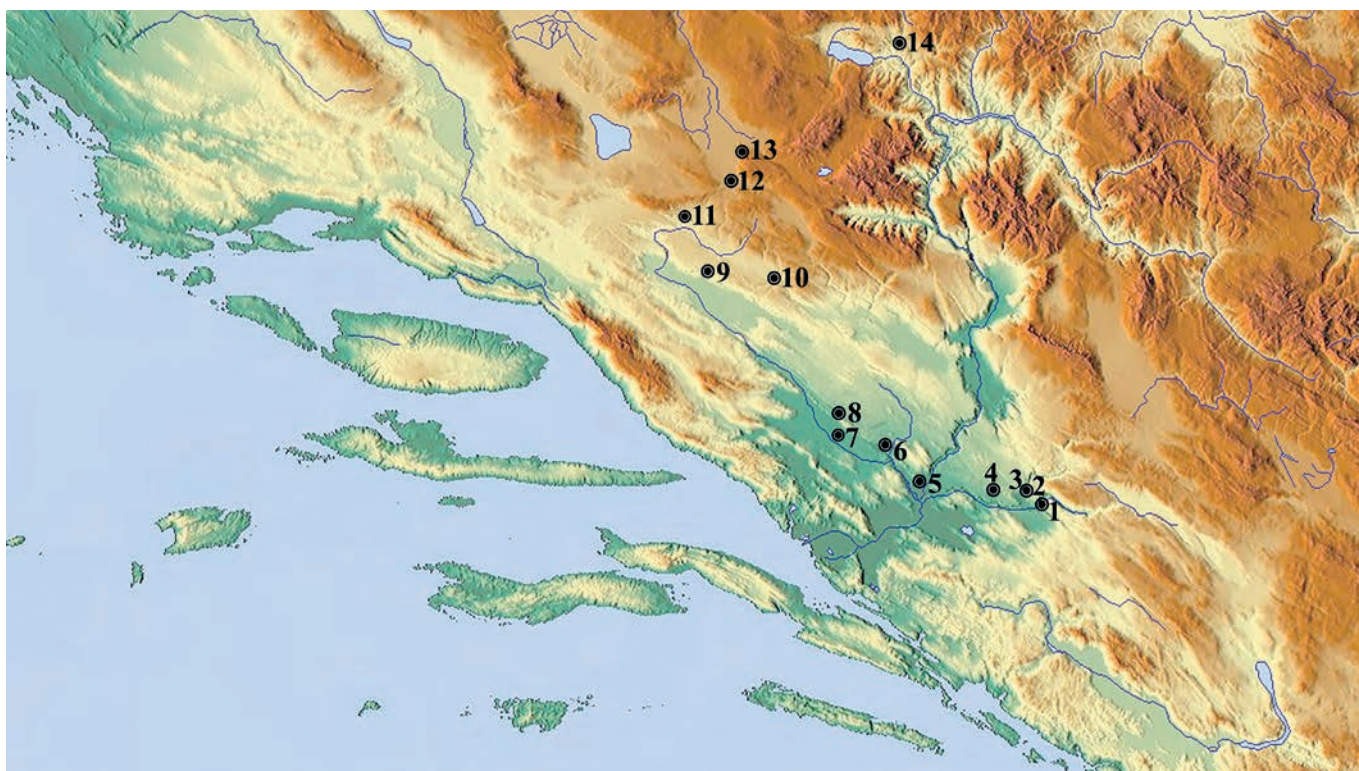
84 Kraljević 1979, pp. 133–136; Bojanovski 1985, pp. 87–88; 1988, pp. 120–121.

85 Kraljević 1974, pp. 169–171.

86 Benac 1985, pp. 22–28; Dragičević 2017, pp. 168–169.

87 Anđelić 1997, pp. 10–11.

88 Patsch 1902, pp. 401–402; Bojanovski 1988, pp. 129–131.

Karta 2.
Nalazišta s rimskim republikanskim i grčko-ilirskim novcem u Hercegovini

1. Vidoški grad, Stolac 2. Ošanjici 3. Konštica 4. Ilijina glavica, 5. Mala gradina 6. Runjava gomila 7. Gračine 8. Gradina kod Krvnice 9. Pit 10. Gradina, Posuški Gradac 11. Glavica, Vir 12. Grad, Crvenice 13. Lib 14. Gradac

Map 2.
Find-sites of Roman Republican and Greco-Illyrian coins in Herzegovina

1. Vidoški grad, Stolac 2. Ošanjici 3. Konštica 4. Ilijina glavica, 5. Mala gradina 6. Runjava gomila 7. Gračine 8. Gradina kod Krvnice 9. Pit 10. Gradina, Posuški Gradac 11. Glavica, Vir 12. Grad, Crvenice 13. Lib 14. Gradac

ukazuje da Delmati zbog svoje društvene i političke organizacije nisu prihvatili robno-novčanu trgovinu u posljednja tri stoljeća pr. Kr.⁹⁴ Usprkos Polibijevim i Strabonovim vijestima da se Delmati ne koriste novcem, pojedini autori su smatrali pojedinačne nalaze grčkog novca čvrstom potvrdom trgovačkih veza između Delmata i Grka.⁹⁵ Nalaze grčkog i rimskog republikanskog novca na delmatskom području treba ponajprije vezati uz rimsku vojsku, dok se na prisutnost rimskih trgovaca i kolonista može računati tek nakon konačnog pokoravanja Delmata, kada je započela njihova romanizacija.⁹⁶ Primjerice, nalaze brončanog novca rimskog savezničkog grada Korkire imamo zabilježene na Duvanjskom polju i na nalazištu Gradina u mjestu Gradac kod Posušja među rimskim republikanskim, epirskim i grčko-ilirskim novcem.⁹⁷ Zanimljivo je istaknuti srebrni novac grčkog grada Histijeje s otoka Eubeje iskovan u 2. st. pr. Kr., koji je nađen među ruševinama rimskog vojnog loga-

a vital economic and geostrategic role in the Roman Republic's military campaigns against the Illyrian and Macedonian kingdoms, so their merchants and entrepreneurs enjoyed Roman support in the expansion of their commercial activities throughout the eastern Adriatic seaboard and the Balkan Peninsula. The expansion of Roman political interests all down the Adriatic coast and its hinterland toward the Danube basin was paralleled by the expanded monetary circulation of coins from the mints in Dyrhachium and Apollonia.⁸⁹ A special role in the development of exchanges of commodities and currency was played by the market towns on the central and south-eastern Adriatic, where indigenous communities established contacts and maintained trade ties with centres in Greek territory, on the Apennine Peninsula and the Mediterranean in general.⁹⁰ Thanks to a favourable geographic transit position around the lower course of the Neretva River, during the Hellenistic era the Daorsi became major trade intermediaries between the Mediterranean world and the indigenous communities

94 Periša 2015, str. 212–218.

95 Patsch 1900, str. 306; 1904, str. 364–365; Zaninović 1976, str. 303; Kraljević 1983, str. 146.

96 Dragičević 2017, str. 173–174.

97 Patsch 1904, str. 361, br. 2; Kraljević 1976, str. 170–171, 174, kat. br. 4.

89 Popović 1987, pp. 98, 99, 102–104.

90 Škegro 1999, p. 312.

Slika 1.
Megalitski bedem helenističkog grada u Ošanjićima kod Stoca

Fig. 1.
Megalithic wall of the Hellenistic-era fortification in Ošanjići, near Stolac

ra Gračine na Humcu kod Ljubuškog.⁹⁸

Usporedbe radi, na području susjedne Liburnije prevladavaju brončani novci Kartage, Numidije, Rimske Republike i Velike Grčke, dok su primjerci grčko-ilirskog novca znatno manje zastupljeni u strukturi najstarije monetarne cirkulacije.⁹⁹ U Hercegovini su novci Kartage, Numidije i Velike Grčke vrlo rijetka pojava, a dosad nemamo zabilježen nijedan nalaz aes rude i aes signatuma.

Poseban fenomen s arheološkog i numizmatičkog aspekta predstavlja helenistički grad u Ošanjićima, gdje je tijekom arheoloških istraživanja dokumentirano 40 primjeraka grčkog i grčko-ilirskog novca iskovanog u razdoblju od 4. do 1. st. pr. Kr.¹⁰⁰ U navedenoj su skupini i četiri primjerka daorskog novca veće nominale iskovan nakon 168. pr. Kr., tako su Ošanjići i jedina kovnica na kopnenom dijelu sjeverozapadne Ilirije.¹⁰¹ U novije vrijeme objavljeno je 13 komada raznog novca s Ošanjića iz 4.-2. st. pr. Kr.,¹⁰² ako dodamo i nalaze iz kataloga ovog rada, onda njihov ukupan broj doseže 70 primjeraka. Stolačko područje prednjači po brojniosti grčkog i grčko-ilirskog novca na

in the interior.⁹¹ Many pottery finds and examples of coins indicate the intense ties with Pharos during the latter half of the 3rd century BC, so we may assume that after the First Roman-Illyrian War, the Daorsi were included in the large administrative territory of the dynast Demetrius of Pharos. After the Third Roman-Illyrian War in 168 BC, the Daorsi minted their own bronze coins in two denominations bearing a portrait of a youthful ruler on the obverse and a ship on the reverse accompanied by the inscription ΔΑΟΡΣΩΝ, so that they may be considered the initiators of the goods and money economy in the mainland part of north-western Illyria. Thus far, a total of 10 examples of Daorsi coins have been published, of which five are not from known find-sites, and one is a small denomination found in Suzina, near Berkovići.⁹² In terms of quantity, the various issues of coins from the Dyrrhachium mint are followed by bronze coins issued by Illyrian King Ballaios of the so-called Pharos and Rhizon types, which are characterized by the poor quality of their craftsmanship and poorer state of preservation. The coin collection of the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo holds a high number of unpublished coins from Apollonia and Dyrrhachium, of which some certainly originated in Herzegovinian territory, so

98 Patsch 1907, str. 52–53, 101.

99 Šeparović 2013, str. 527–529; Šešelj, Ilkić 2014, str. 45–47; 2015, str. 425–428; Ilkić, Šešelj 2018, str. 283–288.

100 Marić 1973, str. 251, kat. br. 1–36.

101 Basler 1971, str. 355; Marić 1976, str. 254–255; Kozličić 1981, str. 175.

102 Dragičević 2016, str. 117–118, kat. br. 11, 13–20.

91 Marić 1985, pp. 49–50; Zaninović 2003, p. 281.

92 Dragičević 2016, pp. 109–113, cat. no. 1–10.

našem tematskom području, što ukazuje na daorsku ekonomsku umreženost sa središtima južne Ilirije i grčkim gradovima na Jadranu. Nalazi grčkog novca znatno su zastupljeniji na daorskom području, a najviše ih je dokumentirano na Ošanjićima. Daorski ekonomski prosperitet bazirao se na pomorskoj, riječnoj i kopnenoj trgovini, stoga na osnovu brojnih nalaza grčkog i grčko-ilirskog novca nađenih na Ošanjićima možemo pretpostaviti da se u sklopu najvećeg trgovačkog središta na području sjeverozapadne Ilirije nalazila i mjenjačnica za obavljanje novčarskih poslova (*trapezitai*).

that the issues of drachmas accounted for the majority in the structure of the oldest monetary circulation in north-western Illyria. An intense influx of Roman Republican coins occurred during the 1st century BC that circulated simultaneously with issues of silver and bronze coins minted in the cities of southern Illyria.⁹³ Among these finds, it is particularly noteworthy that the final issues of drachmas from Apollonia and Dyrrhachium were minted in the first half of the 1st century BC and they were often present with Roman Republican coins at many sites of a military character dated to the late Republic and early Imperial period (map 2).

The prevailing interpretation in the older scholarly literature is that numerous finds of Apollonia and Dyrrhachium drachmas testify to intense trade relations between the indigenous communities of north-western Illyria since the end of the 3rd century BC, but thanks to new research results, the chronological sequence and typological classification have been updated, so that we can today confirm that the highest influx of drachmas occurred during the 1st century BC in conjunction with the political, economic and military interests of the Roman Republic and then Empire.

For now, no individual finds of Issaeian, Pharian or Heracleian coins nor any hoards of Greek or Greco-Illyrian coins are known in the karst plains (poljes) of Zadinarje and western Herzegovina that had been inhabited by Delmataean communities. Finds of coins issued by Illyrian kings and early issues from the Greek cities of the southern Adriatic are absent, which indicates that the Delmataean social and political organization prevented them from accepting the trade in goods and money in the final three centuries BC.⁹⁴ Despite the accounts written by Polybius and Strabo that the Delmataeans did not use money, some scholars consider the individual finds of Greek coins a solid confirmation of trade between the Delmataeans and Greeks.⁹⁵ Finds of Greek and Roman Republican coins in Delmataean territory should primarily be linked to the Roman military, while the presence of Roman merchants and colonists may be presumed only after the final subjugation of the Delmataeans, when their Romanization began.⁹⁶ For example, the finds of bronze coins from the Roman allied city of Korkyra have been recorded on Duvno polje and at the Gradina site in Gradac, near Posušje, together with Roman Republican, Epirote and Greco-Illyrian coins.⁹⁷ Also worth highlighting is the silver coin from the Greek city of Histiaea on the island of Euboea minted in the 2nd century BC that was found in the ruins of the Roman military fort at Gračine, on

93 Škegro 1999, p. 317.

94 Periša 2015, pp. 212–218.

95 Patsch 1900, p. 306; 1904, pp. 364–365; Zaninović 1976, p. 303; Kraljević 1983, p. 146.

96 Dragičević 2017, pp. 173–174.

97 Patsch 1904, p. 361, no. 2; Kraljević 1976, pp. 170–171, 174, cat. no. 4.

Humac near Ljubuški.⁹⁸

For comparison's sake, in the territory of neighbouring Liburnia, bronze coins of Carthage, Numidia, the Roman Republic and Magna Graecia predominate, while examples of Greco-Illyrian coins are considerably less well-represented in the structure of the oldest monetary circulation.⁹⁹ In Herzegovina, coins from Carthage, Numidia and Magna Graecia are quite rare, and thus far not a single *aes rude* nor *aes signatum* has been recorded.

A special phenomenon from both the archaeological and numismatic standpoint is the Hellenistic-era stronghold in Ošanjici, where 40 examples of Greek and Greco-Illyrian coins minted from the 4th to 1st centuries BC were documented.¹⁰⁰ This group also included four examples of Daorsi coins with larger denominations minted after 168 BC, so that Ošanjici was the sole mint on the mainland section of north-western Illyria.¹⁰¹ More recently, 13 examples of various coins from Ošanjici dated to the 4th-2nd centuries BC have been published.¹⁰² If we add the finds from the catalogue herein, then their number grows to 70. The Stolac area accounts for the highest number of Greek and Greco-Illyrian coins in the territory under consideration herein, which indicates that the Daorsi were encompassed by the same economic network as the centres of southern Illyria and the Greek cities on the Adriatic. Finds of Greek coins are considerably more common in Daorsi territory, and they have mostly been documented in Ošanjici. Daorsi economic prosperity rested on maritime, riverine and overland trade, so based on the finds of Greek and Greco-Illyrian coins found in Ošanjici, we may assume that there was also an exchange office to perform monetary transactions (*trapezitai*) as part of the largest trade hub in north-western Illyria.

98 Patsch 1907, pp. 52–53, 101.

99 Šeparović 2013, pp. 527–529; Šešelj, Ilkić 2014, pp. 45–47; 2015, pp. 425–428; Ilkić, Šešelj 2018, pp. 283–288.

100 Marić 1973, p. 251, cat. no. 1–36.

101 Basler 1971, p. 355; Marić 1976, pp. 254–255; Kozličić 1981, p. 175.

102 Dragičević 2016, pp. 117–118, cat. no. 11, 13–20.

KATALOG

1. Korint, drachma, 4. st. pr. Kr.
Ag, 2,26 g, 14 mm, 12 h, SNG Cop. 127 v
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava nimfe Peirene, ulijevo; ispred: zvijezda; iza: monogram
Rv. Pegaz u letu, ulijevo, ispod Ϙ.

CATALOGUE

1. Corinth, drachma, 4th c. BC
Ag, 2.26 g, 14 mm, 12 h, SNG Cop. 127 v
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of nymph Pirene, left; front: star; behind: monogram
Rev. Flying Pegasus, left, below Ϙ.

2. Falana, Tesalija, 4. st. pr. Kr.
AE, 4,26g, 17 mm, 1 h, SNG Cop. 205
Nalazište: Gorica, Grude
Av. Glava mladog muškarca, udesno
Rv. Glava nimfe Falane, udesno; ΦΑΛΑ[ΝΝΑΙΩΝ].

2. Phalanna, Thessalia, 4th c. BC
AE, 4.26g, 17 mm, 1 h, SNG Cop. 205
Find-site: Gorica, Grude
Obv. Bust of young man, right
Rev. Bust of nymph Phalanna, right; ΦΑΛΑ[ΝΝΑΙΩΝ].

3. Dirahij, 4./3. st. pr. Kr.
Ag, 1,29 g, 14 mm, 6h,
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava Herakla s lavljom kožom, ulijevo; točkasta kružnica
Rv. Pegaz u letu, udesno, ΔYP, iznad monogram, ispod klas žita.

3. Dyrrhachium, 4th/3rd c. BC
Ag, 1.29 g, 14 mm, 6h,
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of Heracles wearing lion skin, left; dotted circlet
Rev. Flying Pegasus, right, ΔYP, above monogram, below grain sheaf.

4. Dirahij, 4./3. st. pr. Kr.
 Ag, 1,67 g, 14 mm, 6h, SNG Fitzwilliam 2633
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava Herakla s lavljom kožom, udesno
Rv. Pegaz u letu, ulijevo, ΔYP, ispod monogram.

4. Dyrrhachium, 4th/3rd c. BC
 Ag, 1.67 g, 14 mm, 6h, SNG Fitzwilliam 2633
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of Heracles wearing lion skin, right
Rev. Flying Pegasus, left, ΔYP, below monogram.

5. Dirahij, 4./3. st. pr. Kr.
 Ag, 1,68 g, 13 mm, 1h, MSO 7351
Nalazište: Ilijina glavica, Stolac
Av. Glava Herakla s lavljom kožom, udesno
Rv. Pegaz u letu, udesno; iznad zvijezda; ispod monogram.

5. Dyrrhachium, 4th/3rd c. BC
 Ag, 1.68 g, 13 mm, 1h, MSO 7351
Find-site: Ilijina glavica, Stolac
Obv. Bust of Heracles wearing lion skin, right
Rev. Flying Pegasus, right; above star; below monogram.

6. Akarnanijska liga, oko 300. – 167. pr. Kr.
 AE, 4,37 g, 20 mm, 9 h, SNG Cop. 424
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava Atene s kacigom, ulijevo
Rv. Glava riječnog boga Aheloja, ulijevo; iznad trozub.

6. Acarnanian League, ca. 300-167 BC
 AE, 4.37 g, 20 mm, 9 h, SNG Cop. 424
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of helmeted Athena, left
Rev. Bust of river god Achelous, left; above trident.

7. Etolijska liga, 279. – 168. pr. Kr.
AE, 5,27 g, 20 mm, 3 h, SNG Cop. 35
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava Atene s korintskom kacigom, udesno
Rv. Nagi Heraklo naslonjen na toljagu, u lijevoj ruci drži lavlju kožu
[ΑΙΤΩ] / ΑΩΝ

7. Aetolian League, 279-168 BC
AE, 5.27 g, 20 mm, 3 h, SNG Cop. 35
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of Athena wearing Corinthian helmet, right
Rev. Nude Heracles leaning on club, holding lion skin in left hand
[ΑΙΤΩ] / ΑΩΝ

8. Etolijska liga, 279. – 168. pr. Kr.
AE, 4,26 g, 19 mm, 2 h, SNG Cop. 35
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava Atene s korintskom kacigom, udesno
Rv. Nagi Heraklo naslonjen na toljagu, u lijevoj ruci drži lavlju kožu
[ΑΙΤΩ / ΑΩΝ]

8. Aetolian League, 279-168 BC
AE, 4.26 g, 19 mm, 2 h, SNG Cop. 35
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of Athena wearing Corinthian helmet, right
Rev. Nude Heracles leaning on club, holding lion skin in left hand
[ΑΙΤΩ / ΑΩΝ]

9. Issa, kraj 3. st. pr. Kr.
AE, 4,35 g, 17 mm, 9h, Brunšmid 19
Nalazište: Konštica, Stolac
Av. Glava Atene s korintskom kacigom, udesno
Rv. Jelen, udesno; iznad ΙΣ.

9. Issa, end of 3rd c. BC
AE, 4.35 g, 17 mm, 9h, Brunšmid 19
Find-site: Konštica, Stolac
Obv. Bust of Athena wearing Corinthian helmet, right
Rev. Deer, right; above ΙΣ.

10. Byllis, Ilirija, oko 230. – 168. pr. Kr.
AE, 2,69 g, 14 mm, 9 h, SNG Cop. 420
Nalazište: Gorica, Grude
Av. Glava Zeusa, udesno
Rv. Rog obilja sa zmijom, vijenac hrastovog lista
BYΛ – AIO / N – ΩN.

10. Byllis, Illyria, ca. 230-168 BC
AE, 2.69 g, 14 mm, 9 h, SNG Cop. 420
Find-site: Gorica, Grude
Obv. Bust of Zeus, right
Rev. Cornucopia with serpent, oak leaf wreath
BYΛ – AIO / N – ΩN.

11. Orik, Ilirija, oko 230. – 168. pr. Kr.
AE, 2,31 g, 17 mm, 9h,
Nalazište: Gorica, Grude
Av. Ovjenčana glava Apolona, udesno
Rv. Obelisk u lovorovom vijencu Ω – Π / ΚΙ – ΩN.

11. Oricum, Illyria, ca. 230-168 BC
AE, 2.31 g, 17 mm, 9h,
Find-site: Gorica, Grude
Obv. Bust of laureate Apollo, right
Rev. Obelisk in laurel wreath Ω – Π / ΚΙ – ΩN.

12. Faros, Ilirija, kraj 3. – prva polovina 2. st. pr. Kr.
AE, 6,46 g, 20 mm, 5h, AMS 3458
Nalazište: Konštica, Stolac
Av. Glava mladolikog Dioniza, ulijevo
Rv. Kantaros Φ – A

12. Pharos, Illyria, end of 3rd – first half 2nd c. BC
AE, 6.46 g, 20 mm, 5h, AMS 3458
Find-site: Konštica, Stolac
Obv. Bust of youthful Dionysus, left
Rev. Kantharos Φ – A

13. Dirahij, drahma, kraj III. st. pr. Kr.
Ag, 3,23 g, 16 mm, 10h, Ceka 395. MSO 856 b
Nalazište: Ošanjici, Stolac, ZMS inv. br. 13642
Av. Krava doji tele, udesno, ΣΩ
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΑΓΙ Ω ΝΟΣ.

13. Dyrhachium, drachma, end 3rd c. BC
Ag, 3.23 g, 16 mm, 10h, Ceka 395. MSO 856 b
Find-site: Ošanjici, Stolac, ZMS inv. no. 13642
Obv. Cow nursing calf, right, ΣΩ
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΑΓΙ Ω ΝΟΣ.

14. Dirahij, drahma, kraj III. st. pr. Kr.
Ag, 3,13 g, 17 mm, 5h, Ceka 395, MSO 856 b
Nalazište: Ošanjici, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, ΣΩ
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΑΓΙ Ω ΝΟΣ.

14. Dyrhachium, drachma, end 3rd c. BC
Ag, 3,13 g, 17 mm, 5h, Ceka 395, MSO 856 b
Find-site: Ošanjici, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, ΣΩ
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΑΓΙ Ω ΝΟΣ.

15. Dirahij, drahma, kraj III. st. pr. Kr.
Ag, 3,36 g, 16 mm, 6h, Ceka 234, SNG Cop. 443
Nalazište: Ošanjici, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, Π
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΚΛΕ ΣΤΡΑ ΤΟΥ.

15. Dyrhachium, drachma, end 3rd c. BC
Ag, 3.36 g, 16 mm, 6h, Ceka 234, SNG Cop. 443
Find-site: Ošanjici, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, Π
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΚΛΕ ΣΤΡΑ ΤΟΥ.

16. Dirahij, drachma, kraj III. st. pr. Kr.
 Ag, 3,39 g, 17 mm, 8h, Ceka 236, MSO 7366
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, ΠΠ
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΠΑΝΑ ΝΔΡΙ ΟΥ.

16. Dyrrhachium, drachma, end 3rd c. BC
 Ag, 3.39 g, 17 mm, 8h, Ceka 236, MSO 7366
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, ΠΠ
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΠΑΝΑ ΝΔΡΙ ΟΥ.

17. Dirahij, drachma, kraj III. st. pr. Kr.
 Ag, 3,34 g, 17 mm, 8h, Ceka 344
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, monogram ΜΥΡΤ
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΠΑΓ ΚΡΑ ΤΕΥΣ.

17. Dyrrhachium, drachma, end 3rd c. BC
 Ag, 3.34 g, 17 mm, 8h, Ceka 344
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, monogram ΜΥΡΤ
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΠΑΓ ΚΡΑ ΤΕΥΣ.

18. Dirahij, drachma, kraj III. st. pr. Kr.
 Ag, 3,23 g, 16 mm, 4h, Ceka 2, MSO 7365
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, ΑΓ
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΑΛΕ ΞΙΟ ΝΟΣ.

18. Dyrrhachium, drachma, end 3rd c. BC
 Ag, 3.23 g, 16 mm, 4h, Ceka 2, MSO 7365
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, ΑΓ
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΑΛΕ ΞΙΟ ΝΟΣ.

19. Dirahij, dragma, kraj III. st. pr. Kr.
Ag, 3,30 g, 17 mm, 11h, Ceka 8, MSO 7636
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, ΑΓ
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΚΥ ΔΙΠ ΠΟΥ.

19. Dyrrhachium, drachma, end 3rd c. BC
Ag, 3.3 g, 17 mm, 11h, Ceka 8, MSO 7636
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, ΑΓ
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΚΥ ΔΙΠ ΠΟΥ.

20. Dirahij, dragma, kraj III. st. pr. Kr.
Ag, 3,29 g, 18 mm, 10h, Ceka 297, SNG Fitz. 2540
Nalazište: Ošanjići, Stolac, ZMS, inv. br. 13630
Av. Krava doji tele, udesno, ΑΥ
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΔΕΙ ΝΟΚ ΛΕΟΣ.

20. Dyrrhachium, drachma, end 3rd c. BC
Ag, 3.29 g, 18 mm, 10h, Ceka 297, SNG Fitz. 2540
Find-site: Ošanjići, Stolac, ZMS, inv. no. 13630
Obv. Cow nursing calf, right, ΑΥ
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΔΕΙ ΝΟΚ ΛΕΟΣ.

21. Apolonija, dragma, kraj III./početak II. st. pr. Kr.
Ag, 3,29 g, 17 mm, 10h
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, ΦΙ
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, ΔΥΡ / ΔΑΜ ΑΓΕ ΟΣ.

21. Apollonia, drachma, end 3rd/early 2nd c. BC
Ag, 3.29 g, 17 mm, 10h
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, ΦΙ
Rev. Decorative square, ΔΥΡ / ΔΑΜ ΑΓΕ ΟΣ.

22. Neodređena ilirska kovnica, kraj 3./početak 2. st. pr. Kr.
Ag, 0,39 g, 11 mm
Nalazište: Maršića gradina, Čitluk
Av. Makedonski štit
Rv. Osmokraka zvijezda, BA.

22. Indeterminate Illyrian mint, end 3rd/early 2nd c. BC
Ag, 0.39 g, 11 mm
Find-site: Maršića gradina, Čitluk
Obv. Macedonian shield
Rev. Eight-pointed star, BA.

23. Balej, Ilirija, 2. st. pr. Kr.
AE, 2,01 g, 16 mm, 8 h,
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava Baleja, ulijevo
Rv. Artemida u iskoraku, ulijevo.

23. Ballaios, Illyria, 2nd c. BC
AE, 2.01 g, 16 mm, 8 h,
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of Ballaios, left
Rev. Striding Artemis, left.

24. Balej, Ilirija, 2. st. pr. Kr.
AE, 2,29 g, 15 mm, 9 h,
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava Baleja, ulijevo
Rv. Artemida stoji, u desnoj ruci drži baklju; ΒΑΛΛΑ / YOA.

24. Ballaios, Illyria, 2nd c. BC
AE, 2.29 g, 15 mm, 9 h,
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of Ballaios, left
Rev. Standing Artemis, holding torch in right hand; ΒΑΛΛΑ / YOA.

25. Balej, Ilirija, 2. st. pr. Kr.
AE, 2,26 g, 14,5 mm, 7 h,
Nalazište: Ošanjići, Stolac
Av. Glava Baleja, ulijevo
Rv. Artemida stoji, u desnoj ruci drži baklju.

25. Ballaios, Illyria, 2nd c. BC
AE, 2.26 g, 14.5 mm, 7 h,
Find-site: Ošanjići, Stolac
Obv. Bust of Ballaios, left
Rev. Standing Artemis, holding torch in right hand.

26. Balej, Ilirija, 2. st. pr. Kr.
AE, 2,07 g, 16 mm, 10 h
Nalazište: Strmenjaš, Jugovići, Gacko, ZMS inv. br. 3930
Av. Glava Baleja, udesno
Rv. Artemida u iskoraku, ulijevo; [ΒΑΣΙΛΕΟΣ] ΒΑΛΛΑ[ΙΟΥ].

26. Ballaios, Illyria, 2nd c. BC
AE, 2.07 g, 16 mm, 10 h
Find-site: Strmenjaš, Jugovići, Gacko, ZMS inv. no. 3930
Obv. Bust of Ballaios, right
Rev. Striding Artemis, left; [ΒΑΣΙΛΕΟΣ] ΒΑΛΛΑ[ΙΟΥ].

27. Dirahij, drachma, II. st. pr. Kr.
Ag, 2,64 g, 18 mm, 5 h, Ceka 269, SNG Tüb1366
Nalazište: Stubica, Ljubuški, ZMS, inv. br. 11089
Av. Krava doji tele, udesno, ΚΤΕΣΩΝ, točkasta kružnica
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica ΔΥΡ / ΑΡΙ ΣΤΕ ΝΟΣ.

27. Dyrrhachium, drachma, 2nd c. BC
Ag, 2.64 g, 18 mm, 5 h, Ceka 269, SNG Tüb1366
Find-site: Stubica, Ljubuški, ZMS, inv. no. 11089
Obv. Cow nursing calf, right, ΚΤΕΣΩΝ, dotted circlet
Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / ΑΡΙ ΣΤΕ ΝΟΣ.

28. Dirahij, poludrahma, II. st. pr. Kr.

Ag, 1,45 g, 14 mm

Nalazište: Trebinje, HCR, Oxford, inv. br. 32093

Av. Prednji dio krave, udesno, ΑΛ, točkasta kružnica

Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica ΔΥΡ / ΛΥ ΣΙΠ [ΠΟΥ].

28. Dyrrhachium, hemidrachm, 2nd c. BC

Ag, 1.45 g, 14 mm

Find-site: Trebinje, HCR, Oxford, inv. no. 32093

Obv. Front of cow, right, ΑΛ, dotted circlet

Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / ΛΥ ΣΙΠ [ΠΟΥ].

29. Dirahij, drachma, II. st. pr. Kr.

Ag, 3,07 g, 18 mm, 10 h

Nalazište: Ošanjići

Av. Krava doji tele, udesno, ΑΛΚΑΙΟΣ

Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica ΔΥΡ / ΠΑΡ ΜΗ ΝΟΣ.

29. Dyrrhachium, drachma, 2nd c. BC

Ag, 3.07 g, 18 mm, 10 h

Find-site: Ošanjići

Obv. Cow nursing calf, right, ΑΛΚΑΙΟΣ

Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / ΠΑΡ ΜΗ ΝΟΣ.

30. Dirahij, drachma, II. st. pr. Kr.

Ag, 3,07 g, 17 mm, 9 h, Ceka 182, SNG Tüb 1392

Nalazište: Studenci, Ljubuški, ZMS, inv. br. 10445

Av. Krava doji tele, udesno, ΕΥΠΟΡΟΣ, točkasta kružnica

Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica ΔΥΡ / ΔΕΙΝ[Ο ΚΛΕ Ο] Σ.

30. Dyrrhachium, drachma, 2nd c. BC

Ag, 3.07 g, 17 mm, 9 h, Ceka 182, SNG Tüb 1392

Find-site: Studenci, Ljubuški, ZMS, inv. no. 10445

Obv. Cow nursing calf, right, ΕΥΠΟΡΟΣ, dotted circlet

Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / ΔΕΙΝ[Ο ΚΛΕ Ο] Σ.

31. Epir, nakon 148. pr. Kr.
AE, 4,71 g, 19 mm, 7h, Franke 196, T. 45-52
Nalazište: Gorica, Grude
Av. Ovjenčana glava Zeusa, ulijevo
Rv. Snop munja u hrastovom vijencu, ΑΠΕΙ / ΡΩΤΑΝ.

31. Epirus, after 148 BC
AE, 4.71 g, 19 mm, 7h, Franke 196, Pl. 45-52
Find-site: Gorica, Grude
Obv. Bust of laureate Zeus, left
Rev. Thunderbolts in oak-leaf wreath, ΑΠΕΙ / ΡΩΤΑΝ.

32. Dirahij, dragma, kraj II. – početak I. st. pr. Kr.
Ag, 2,97 g, 18 mm, 2 h, Ceka 214, SNG Cop. 485
Nalazište: Grmljani, Trebinje, ZMS, inv. br. 9909
Av. Krava doji tele, udesno, ΗΡΟΔΟΤΟΣ, iznad glava Heliosa, točkasta kružnica
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica ΔΥΡ / ΠΑΡ ΜΕΝΙ[Σ] ΚΟΥ.

32. Dyrrhachium, drachma, end 2nd – early 1st c. BC
Ag, 2.97 g, 18 mm, 2 h, Ceka 214, SNG Cop. 485
Find-site: Grmljani, Trebinje, ZMS, inv. no. 9909
Obv. Cow nursing calf, right, ΗΡΟΔΟΤΟΣ, above bust of Helios, dotted circlet
Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / ΠΑΡ ΜΕΝΙ[Σ] ΚΟΥ.

33. Dirahij, dragma, kraj II. – početak I. st. pr. Kr.
Ag, 3,37 g, 18,5 mm, 9 h, Ceka 126, SNG Tüb 1467
Nalazište: Studenci, Ljubuški, ZMS, inv. br. 11865
Av. Krava doji tele, udesno, ΓΛΑΥΚΟΣ, točkasta kružnica
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica ΔΥΡ / Φ[ΙΛΟ] ΔΑ ΜΟΥ.

33. Dyrrhachium, drachma, end 2nd – early 1st c. BC
Ag, 3.37 g, 18.5 mm, 9 h, Ceka 126, SNG Tüb 1467
Find-site: Studenci, Ljubuški, ZMS, inv. no. 11865
Obv. Cow nursing calf, right, ΓΛΑΥΚΟΣ, dotted circlet
Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / Φ[ΙΛΟ] ΔΑ ΜΟΥ.

34. Dirahij, drahma, kraj II. – početak I. st. pr. Kr.
 Ag, 3,09 g, 17,5 mm, 5 h, Ceka 347,
Nalazište: Konštica, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, NIKA[ΔΑΣ], točkasta kružnica
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica
 ΔΥΡ / ΑΡΙ [ΣΤΟ ΜΑΧΟ]Υ.

34. Dyrrhachium, drachma, end 2nd – early 1st c. BC
 Ag, 3.09 g, 17.5 mm, 5 h, Ceka 347,
Find-site: Konštica, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, NIKA[ΔΑΣ], dotted circlet
Rev. Decorative square, linear circlet
 ΔΥΡ / ΑΡΙ [ΣΤΟ ΜΑΧΟ]Υ.

35. Dirahij, drahma, kraj II. – početak I. st. pr. Kr.
 Ag, 2,97 g, 19 mm, 7 h, Ceka 199, MSO 7368
Nalazište: Konštica, Stolac
Av. Krava doji tele, udesno, ΖΩΙΛΟΣ, iznad glava boga Sola,
 desno sova
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica
 ΔΥΡ / ΖΩ ΠΥ ΡΟΥ.

35. Dyrrhachium, drachma, end 2nd – early 1st c. BC
 Ag, 2.97 g, 19 mm, 7 h, Ceka 199, MSO 7368
Find-site: Konštica, Stolac
Obv. Cow nursing calf, right, ΖΩΙΛΟΣ, above bust of god
 Sol, owl right
Rev. Decorative square, linear circlet
 ΔΥΡ / ΖΩ ΠΥ ΡΟΥ.

36. Dirahij, drahma, kraj II. – početak I. st. pr. Kr.
 Ag, 3,29 g, 18 mm, 7 h, Ceka 254
Nalazište: Gradac, Uzdol, ZMS, inv. br. 8840
Av. Krava doji tele, udesno, ΚΕΡΔΩΝ, ispod odsječka grozd
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica
 ΔΥΡ / ΚΑΛ ΛΗ ΝΟΣ.

36. Dyrrhachium, drachma, end 2nd – early 1st c. BC
 Ag, 3.29 g, 18 mm, 7 h, Ceka 254
Find-site: Gradac, Uzdol, ZMS, inv. no. 8840
Obv. Cow nursing calf, right, ΚΕΡΔΩΝ, below ex. grape
 bunch
Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / ΚΑΛ ΛΗ ΝΟΣ.

37. Dirahij, drachma, prva polovina I. st. pr. Kr.
Ag, 2,83 g, 18 mm, 2 h, Ceka 72, SNG Cop. 461
Nalazište: kotar Ljubuški, ZMS, inv. br. 1336
Av. Krava doji tele, udesno, ANTIMAXOΣ, točkasta kružnica
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica
ΔΥΡ / ΔΑΜΑ [Γ]Ε ΟΣ.

37. Dyrrhachium, drachma, first half 1st c. BC
Ag, 2.83 g, 18 mm, 2 h, Ceka 72, SNG Cop. 461
Find-site: Ljubuški District, ZMS, inv. no. 1336
Obv. Cow nursing calf, right, ANTIMAXOΣ, dotted circlet
Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / ΔΑΜΑ [Γ]Ε ΟΣ.

38. Dirahij, drachma, prva polovina I. st. pr. Kr.
Ag, 3,28 g, 18,5 mm, 7 h, Ceka 266, MSO 860
Nalazište: Vitina, Ljubuški, ZMS, inv. br. 1848
Av. Krava doji tele, udesno, monogram, ΚΤΗΤΟΣ, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašen četverokut, linearna kružnica
ΔΥΡ / Α ΜΥΝ ΤΑ.

38. Dyrrhachium, drachma, first half 1st c. BC
Ag, 3.28 g, 18.5 mm, 7 h, Ceka 266, MSO 860
Find-site: Vitina, Ljubuški, ZMS, inv. no. 1848
Obv. Cow nursing calf, right, monogram, ΚΤΗΤΟΣ, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, linear circlet
ΔΥΡ / Α ΜΥΝ ΤΑ.

39. Dirahij, drachma, prva polovina I. st. pr. Kr.
Ag, 2,92 g, 19 mm, 2 h, Ceka 95, MSO 909
Nalazište: Čitluk, privatna zbirka M. Tadić
Av. Krava doji tele, udesno, žrtvenik, monogram, ΑΡΙΣΤΩΝ, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašen četverokut, linearna kružnica
ΔΥΡ / ΚΛΕΙ ΤΟΠΙ ΟΥ.

39. Dyrrhachium, drachma, first half 1st c. BC
Ag, 2.92 g, 19 mm, 2 h, Ceka 95, MSO 909
Find-site: Čitluk, Private collection of M. Tadić
Obv. Cow nursing calf, right, altar, monogram, ΑΡΙΣΤΩΝ, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, linear circlet
ΔΥΡ / ΚΛΕΙ ΤΟΠΙ ΟΥ.

40. Dirahij, drahma, prva polovina I. st. pr. Kr.
 Ag, 2,89 g, 19 mm, Ceka 438, SNG Tüb 1441
Nalazište: Pit, Grude, privatna zbirka M. Rebić
Av. Krava doji tele, udesno, Heliosova glava, ΦΙΛΩΝ, točkasta kružnica
Rv. Pravilan ukrašen četverokut, linearna kružnica ΔΥΡ / ΜΕ ΝΙ [ΣΚΟ]Υ.

40. Dyrrhachium, drachma, first half 1st c. BC
 Ag, 2.89 g, 19 mm, Ceka 438, SNG Tüb 1441
Find-site: Pit, Grude, Private collection of M. Rebić
Obv. Cow nursing calf, right, Bust of Helios, ΦΙΛΩΝ, dotted circlet
Rev. Decorative square, linear circlet ΔΥΡ / ΜΕ ΝΙ [ΣΚΟ]Υ.

41. Apolonija, drahma, prva polovina I. st. pr. Kr.
 Ag, 3,31g, 18 mm, 2 h, Ceka 75, SNG Cop 385
Nalazište: Radišići, Ljubuški, ZMS, inv. br. 7637
Av. Krava doji tele, ulijevo ΜΑΑΡΚΟΣ, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašeni četverokut, ΑΠΟΛ / ΛΥΣΑΝΙΑ.

41. Apollonia, drachma, first half 1st c. BC
 Ag, 3.31g, 18 mm, 2 h, Ceka 75, SNG Cop 385
Find-site: Radišići, Ljubuški, ZMS, inv. no. 7637
Obv. Cow nursing calf, left ΜΑΑΡΚΟΣ, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, ΑΠΟΛ / ΛΥΣΑΝΙΑ.

42. Apolonija, drahma, prva polovina I. st. pr. Kr.
 Ag, 2,69g, 18 mm, 8 h, Ceka 3, AMS 5320
Nalazište: Konštica, Stolac
Av. Krava doji tele, ulijevo ΑΓΙΑΣ, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašeni četverokut, linearna kružnica ΑΠΟΛ / ΕΠΙ ΚΑ [ΔΟΥ].

42. Apollonia, drachma, first half 1st c. BC
 Ag, 2.69g, 18 mm, 8 h, Ceka 3, AMS 5320
Find-site: Konštica, Stolac
Obv. Cow nursing calf, left ΑΓΙΑΣ, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, linear circlet ΑΠΟΛ / ΕΠΙ ΚΑ [ΔΟΥ].

43. Apolonija, drachma, prva polovina I. st. pr. Kr.
Ag, 2,99g, 18 mm, 10 h, Ceka 3, AMS 5320
Nalazište: Konštica, Stolac
Av. Krava doji tele, ulijevo ΑΓΙΑΣ, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašeni četverokut, linearna kružnica ΑΠΟΛ / ΕΠΙ ΚΑ [ΔΟΥ].

43. Apollonia, drachma, first half 1st c. BC
Ag, 2.99g, 18 mm, 10 h, Ceka 3, AMS 5320
Find-site: Konštica, Stolac
Obv. Cow nursing calf, left ΑΓΙΑΣ, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, linear circlet ΑΠΟΛ / ΕΠΙ ΚΑ [ΔΟΥ].

44. Apolonija, drachma, prva polovina I. st. pr. Kr.
Ag, 2,49g, 17 mm, 9 h, Ceka 88, MSO 8713
Nalazište: Konštica, Stolac
Av. Krava doji tele, ulijevo ΝΙΚΗΝ, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašeni četverokut, linearna kružnica ΑΠΟΛ / ΑΥΤΟ ΒΟΥ ΛΟΥ.

44. Apollonia, drachma, first half 1st c. BC
Ag, 2.49g, 17 mm, 9 h, Ceka 88, MSO 8713
Find-site: Konštica, Stolac
Obv. Cow nursing calf, left ΝΙΚΗΝ, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, linear circlet ΑΠΟΛ / ΑΥΤΟ ΒΟΥ ΛΟΥ.

45. Apolonija, drachma, prva polovina I. st. pr. Kr.
Ag, 3,03g, 19 mm, 9 h, Ceka 88, MSO 8713
Nalazište: Konštica, Stolac
Av. Krava doji tele, ulijevo ΝΙΚΗΝ, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašeni četverokut, linearna kružnica ΑΠΟΛ / ΑΥΤΟ ΒΟΥ ΛΟΥ.

45. Apollonia, drachma, first half 1st c. BC
Ag, 3.03g, 19 mm, 9 h, Ceka 88, MSO 8713
Find-site: Konštica, Stolac
Obv. Cow nursing calf, left ΝΙΚΗΝ, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, linear circlet ΑΠΟΛ / ΑΥΤΟ ΒΟΥ ΛΟΥ.

46. Apolonija, drachma, prva polovina I. st. pr. Kr.
 Ag, 2,85 g, 18 mm, 9 h, Ceka 88, MSO 8713
Nalazište: Lib, Borčani, FMH
Av. Krava doji tele, ulijevo [NI]KHN, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašeni četverokut, linearna kružnica
 ΑΠΟΛ / ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ.

46. Apollonia, drachma, first half 1st c. BC
 Ag, 2.85 g, 18 mm, 9 h, Ceka 88, MSO 8713
Find-site: Lib, Borčani, FMH
Obv. Cow nursing calf, left [NI]KHN, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, linear circlet
 ΑΠΟΛ / ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ.

47. Apolonija, drachma, prva polovina I. st. pr. Kr.
 Ag, 2,75 g, 17 mm, 8h, Ceka 24
Nalazište: Lib, Borčani, FMH
Av. Krava doji tele, ulijevo ΑΡΙΣΤΩΝ, točkasta kružnica
Rv. Konkavni ukrašeni četverokut, linearna kružnica
 ΑΠΟΛ / ΑΙΝΕΑ.

47. Apollonia, drachma, first half 1st c. BC
 Ag, 2.75 g, 17 mm, 8h, Ceka 24
Find-site: Lib, Borčani, FMH
Obv. Cow nursing calf, left ΑΡΙΣΤΩΝ, dotted circlet
Rev. Concave decorative square, linear circlet
 ΑΠΟΛ / ΑΙΝΕΑ.

48. Apolonija, hibridna imitacija drachme, prva polovina I. st. pr. Kr.
 Kr.
 Ag, 2,72 g, 15,5 mm,
Nalazište: Gorica, Grude, privatna zbirka M. Rebić
Av. Krava doji tele, ulijevo [ΞΕ]ΝΟΚΛΗ[Σ]
Rv. Konkavni ukrašeni četverokut, ΛΙΙΟΛ / ΕΠΙ ΚΑ ΔΥΟ.

48. Apollonia, hybrid imitation drachma, first half 1st c. BC
 Ag, 2.72 g, 15.5 mm,
Find-site: Gorica, Grude, M. Rebić private collection
Obv. Cow nursing calf, left [ΞΕ]ΝΟΚΛΗ[Σ]
Rev. Concave decorative square, ΛΙΙΟΛ / ΕΠΙ ΚΑ ΔΥΟ.

SKRAĆENICE / ABBREVIATIONS

- AMS – Arheološki muzej Split (Archaeological Museum in Split)
 FMH – Franjevački muzej Humac, Ljubuški (Franciscan Museum of Humac, Ljubuški)
 HCR – Heberdeen Coin Room, Ashmolean Museum, Oxford
 IGCH – Inventory of Greek Coin Hoards
 MSO – Muzej Slavonije Osijek (Museum of Slavonia, Osijek)
 SNG Cop. – Sylloge Nummorum Graecorum, Copenhagen
 ZMS – Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine (National Museum of Bosnia and Herzegovina), Sarajevo

**ANTIČKI IZVORI /
CLASSICAL SOURCES**

- Appian, Appians Roman History, Vol. II, Loeb Classical Library, London, 1972.
- Cassius Dio Cocceianus, *Roman History*, Earnest Cary. Herbert Baldwin Foster. William Heinemann, Harvard University Press, London, New York. 1914.
- Polybius, *Histories*, Evelyn S. Shuckburgh. translator. London, New York. Macmillan. 1889. Reprint Bloomington 1962.

BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAPHIE

- Anđelić 1997**
 T. Anđelić, *Preliminarno izvješće o slučajnom arheološkom nalazištu na lokalitetu Gradac u Uzdolu kod Prozora*, Hercegovina 3 (11), Mostar 1997, 7-15.
- Atanacković Salčić 1977**
 V. Atanacković Salčić, *Prethodni izvještaj sa istraživanja praistorijskih tumula u Ljubomiru*, Tribunia 3, Trebinje 1977, 19-50.
- Basler 1971**
 Đ. Basler, *Novčić plemena Daorsa, Prilog ilirskoj numografiji*, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. XXVI, Sarajevo 1971, 333-336.
- Basler 1972**
 Đ. Basler, *The necropolis of Vele ledine at Gostilj (Lower Zeta)*, Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch – Herzegowinischen Landesmuseums, Band II, Heft Archäologie, Sarajevo 1972, 5-125.
- Basler 1988**
 Đ. Basler, *Konštica 1, Poprati, Stolac*, in: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 3*, Sarajevo 1988, 183.
- Basler 1988**
 Đ. Basler, *Vidoški grad, Stolac*, in: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 3*, Sarajevo 1988, 195.
- Benac 1985**
 A. Benac, *Delmatske gradine na Duvanjskom polju, Buškom blatu, Livanjskom i Glamočkom polju, Utvrđena ilirska naselja (I)*, Sarajevo 1985.
- Bojanovski 1973**
 I. Bojanovski, *Rimska cesta Narona – Leusinium kao primjer saobraćajnog kontinuiteta*, Godišnjak X, Centra za balkanološka ispitivanja 8 ANUBIH, Sarajevo 1973, 137-187.
- Bojanovski 1985**
 I. Bojanovski, Epigrafski i topografski nalazi sa područja antičke Bigeste (Pagus scunasticus), in: A. Zelenika (ed.), *100 godina Muzeja na Humcu (1884-1984)*, Ljubuški 1985, 65-94.
- Bojanovski 1988**
 I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Sarajevo 1988.
- Bonačić Mandinić 2002**
 M. Bonačić Mandinić, *Zbirka novca franjevačkog samostana u Tomislavgradu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 94, Split 2001, 367-385.
- Bonačić Mandinić 2004**
 M. Bonačić Mandinić, *Grčki novac u stalnom postavu Arheološkog muzeja u Splitu*, Split 2004.
- Brunšmid 1898**
 J. Brunšmid, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, Wien 1898.
- Cabanes 2002**
 P. Cabanes, *Iliri od Bardileja do Gencija*, Zagreb 2002.
- Ceka 1972**
 H. Ceka, *Questions de numismatique Illyrienne*, Tirana 1972.

Ciołek 2010

R. Ciołek, "Great hoard" of 4656 coins of King Ballaios from Risan, *Novensia* 21, Warszawa 2010, 7-12.

Ciołek 2011

R. Ciołek, *Emisje króla Ballaios Początki mennictwa w Ilirii*, Warszawa 2011.

Conovici 1985

N. Conovici, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, Călărași 1, Călărași 1985, 35-43.

Dragičević 2014

I. Dragičević, *Grčko-ilirski novac Apolonije i Dirahija iz zbirke Franjevačkoga muzeja na Humcu kod Ljubuškoga*, *Cleuna* 1, Livno 2014, 96-109.

Dragičević 2016

I. Dragičević, *Daorski novac i prilog poznavanju optjecaja novca na daorskom području/ Daorsi coins and a contribution to the understanding of the circulation of coinage in Daorsi territory*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 109, Split 2016, 107-128.

Dragičević 2017

I. Dragičević, *Nalazi rimskih republikanskih denara s planine Lib na Duvanjskom polju/ Roman Republican denarii found on Mtn. Lib in the Duvno polje*, *Glasnik ZMS, Arheologija*, n. s. 54, Sarajevo 2017, 167-201.

Dragičević, Ilkić 2017

Pregled numizmatičke zbirke Franjevačkoga muzeja na Humcu kod Ljubuškog, *Ljubuški* 2017, 133-151.

Dukat, Mirnik 1979

Numizmatička zbirka Dominikanskog samostana u Starom Gradu na Hvaru, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* 28, Zagreb 1979, 5-15.

Dyczek 2010

P. Dyczek, *Preliminary remarks on the archaeological context of the discovery of the "great hoard" of 4656 coins of King Ballaios in Risan (Rhizon/ Risinium)*, *Novensia* 21, Warszawa 2010, 45-50.

Dyczek et al. 2012

P. Dyczek, T. Kowal, M. Lemke, J. Reclaw, *Rhizon 2008 – 2012: Preliminary Report on the Excavations of The Center for Research on the Antiquity of Southeastern Europe*, *Archeologia* 62-63, Warszawa 2011/2012, 91-109.

Franke 1961

P. R. Franke, *Die Antiken Münzen von Epirus*, Wiesbaden 1961.

Gaffney et al. 1997

V. Gaffney, B. Kirigin, M. Petrić, N. Vujnović, S. Čače, *Arheološka baština otoka Hvara, Hrvatska*, Projekt Jadranski otoci, svezak 1, Oxford 1997.

Gjongecaj 1998

Sh. Gjongecaj, *Le trésor de Kreshpan (Albanie)*, *Revue Numismatique* 153, Paris 1998, 81-102.

Glavinčić 1878

M. Glavinčić, *Le monete dell'Ilirico nel Museo di Spalato*, *Bulletino di archeologia e storia dalmata* 1, Spalato 1878, 76-80.

Grunauer 1978

S. Grunauer Von Hoerschelman, *Die Münzprägung der Lakedaimonier*, Berlin 1978.

Ilkić, Šešelj 2017

M. Ilkić, L. Šešelj, *Noviji nalazi grčko-ilirskog novca s područja sjeverne Dalmacije / Recent finds of Graeco-Illyrian coins from northern Dalmatia*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, Split 2017, 281-302.

Jeličić Radonić 2017

J. Jeličić Radonić, *Emisije farske kovnice u 3. st. pr. Kr.*, in: Jeličić Radonić, J., Göricke-Lukić, H., Mirnik, I., (eds.), *Faros, Grčki, grčko-ilirski i rimski novac*, Split 2017, 166-207.

Kirigin, Marin 1985

B. Kirigin, E. Marin, *Issa '80*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 78, Split 1985, 45-72.

Kirigin 2004

B. Kirigin, *Faros, parska naseobina prilog proučavanju grčke civilizacije u Dalmaciji*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, Split 2004, 9-301.

Kozličić 1981

M. Kozličić, *Prikazi brodova na novcu plemena Daorsa*, *Glasnik ZMS, Arheologija*, n. s. XXXV-XXXVI (1980/1981), Sarajevo 1981, 163-188.

Kraljević 1976

G. Kraljević, *Antički novci iz Posušskog Graca u zbirci Zemaljskog muzeja*, *Glasnik ZMS, Arheologija*, n. s. XXIX, Sarajevo 1976, 169-177.

Kraljević 1977

G. Kraljević, *Rimski novci s područja Stoca*, *Glasnik ZMS, Arheologija*, n. s., XXX-XXXI, Sarajevo 1977, 217-230.

Kraljević 1978

G. Kraljević, *Antički novci u Zemaljskom muzeju, pronađeni na području Gacka, Bileće i Trebinja*, *Tribunia* 4, Trebinje 1978, 155-159.

Kraljević 1979

G. Kraljević, *Antički novci sa područja Ljubuškoga*, *Glasnik ZMS, Arheologija*, n. s. XXXIII, Sarajevo 1979, 133-136.

Kraljević 1983

G. Kraljević, *Antički novci s livanjskoga područja*, in: B. Govedarica (ed.), *Arheološka problematika zapadne Bosne, Zbornik Arheološkog društva Bosne i Hercegovine* 1, Sarajevo 1983, 145-165.

Kraljević 1988

G. Kraljević, *Ljubuški*, in: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine* 3, Sarajevo 1988, 330.

Marić 2010

A. Marić, *Ostava antičkog novca iz Čapljine*, *Acta Numismatica INCC* 2010, Rijeka, 2010, 205-222.

Marić 1973

Z. Marić, *Novčići trećeg i drugog stoljeća stare ere sa Gradine u Ošanićima kod Stoca*, *Glasnik ZMS, Arheologija*, n. s., XXVII-XXVIII, Sarajevo 1973, 237-256.

Marić 1976

Z. Marić, *Dva nova primjerka daorsijskog novca sa gradine Ošanići kod Stoca*, *Godišnjak*,

XIII, Centra za balkanološka ispitivanja 11 ANUBIH, Sarajevo 1976, 253-260.

Marić 1985

Z. Marić, *Helenizam i helenistička umjetnost u Hercegovini*, Materijali XX, Beograd, 1985, 47-53.

Marijan 1988

B. Marijan, *Protohistorijski nalazi s gradine u Prenju kod Stoca*, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. XLII-XLIII, Sarajevo 1988, 61-71.

Marović 1976

I. Marović, *Iz numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Splitu*, Godišnjak XIII, Centra za balkanološka ispitivanja 11 ANUBIH, Sarajevo 1976, 211-244.

May

J. M. F. May, *The coinage of Greek settlements in Illyria*, (neobjavljeni rukopis Asmolean Museum, Oxford).

Meta 2012

A. Meta, *Names and mintmarks at the mint of Dyrrhachium (c. 270-60/55): A case study*, *Revue de numismatique et de sigillographie* CLVIII, Bruxelles 2012, 21-38.

Meta 2015

A. Meta, *Le monnayage en argent de Dyrrhachion 375-60/55 Av. J.-C.*, Paris 2015.

Mirnik 1981

I. Mirnik, *Coin Hoards in Yugoslavia*, Oxford 1981.

Noe 1937

S. P. Noe, *A Bibliography of Greek Coins*, Numismatic

Notes and Monographs 78, New York 1937.

Papazoglu 1967

F. Papazoglu, *Historija helenizma, Epoha Aleksandra Velikog*, Beograd 1967.

Patsch 1894

C. Patsch, *Grčki novci bosansko-hercegovačkog Zemaljskog muzeja*, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. VI/1, Sarajevo 1894, 167-188.

Patsch 1896

C. Patsch, *Novci iz Apolonije i Dyrrhachija*, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. VIII/III, Sarajevo 1896, 415-422.

Patsch 1900

C. Patsch, *Rimska mjesta po Imotskom polju*, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. XII/2, Sarajevo 1900, 295-344.

Patsch 1902

C. Patsch, *Nahogjaji novaca*, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. XIV, Sarajevo 1902, 391-438.

Patsch 1904

C. Patsch, *Prilog topografiji i povijesti Županja - Delminiuma*, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. XVI/3, Sarajevo 1904, 307-365.

Patsch 1906

C. Patsch, *Pseudo-Skylaxovo jezero, Prinos povijesti donjeg poriječja rijeke Neretve*, Glasnik ZMS XVIII/IV, Sarajevo 1906, 367-390.

Patsch 1907

C. Patsch, *Zur Geschichte und Topographie von Narona*, Wien 1907.

Patsch 1909

C. Patsch, *Archäologisch-*

epigraphische Untersuchung zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien VII, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina XI, Wien 1909, 104-183.

Periša 2015

D. Periša, *Arheološka svjedočanstva o rimsko-delmatskim ratovima*, doktorska disertacija, Zadar 2015.

Petranyi 2010

G. Petranyi, *Cow-calf type Greek-Illyrian drachms from Apollonia and Dyrrhachium: Chronological questions*, *Abgadiyat 5, Alexandria* 2010, 28-32.

Picard, Gjongecaj 2000

O. Picard, Sh. Gjongecaj, *Les drachmes d'Apollonia à la vache allaitant*, *Revue Numismatique* 155, Paris 2000, 137-160.

Pink 1940

K. Pink, *Lokale Prägungen aus dem Sinus Rhizonicus*, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* 18-21 (Serta Hoffilleriana), Zagreb 1940, 527-535.

Pitner 1904

K. Pitner, *Apollonia i Dyrrhachium novci iz moje zbirke*, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. XVI/II, Sarajevo 1904, 237-243.

Popović 1987

P. Popović, *Novac Skordiska: Novac i novčani promet na Centralnom Balkanu od IV. do I. veka pre n. e.*, Beograd – Novi Sad 1987.

Rendić Miočević 1964

D. Rendić Miočević, *Ballaios et Pharos, Contribution à la typologie et à l'iconographie des monnaies gréco-illyriennes*, *Archeologia Iugoslavica* V, Beograd 1964, 83-92.

SNG Copenhagen 1943

Sylloge Nummorum Graecorum: The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Thessaly – Illyricum, Copenhagen 1943.

SNG EVELPIDIS 1975

Sylloge Nummorum Graecorum: Collection Réna H. Evelpidis, Macédoine – Thessalie – Illyrie – Epire – Corcyre, Part II, Athens 1975.

SNG Fitzwilliam 1951

Sylloge Nummorum Graecorum, IV: Fitzwilliam Museum: Leake and General Collections III, Oxford, London 1951.

SNG Tübingen 1982

Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland: Münzsammlung der Universität Tübingen, 1982.

Stoyas 2005

Y. Stoyas, *Roman victoriate from perspective from the other side of the Adriatic*, in: *Acta Numismatica INCC* 2004, Rijeka 2005, 225-242.

Šeparović 2013

T. Šeparović, *Pregled nalaza grčko-ilirskog novca z sjevernoj Dalmaciji*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 45, Zagreb 2013, 525-536.

Šešelj, Ilkić 2014

L. Šešelj, M. Ilkić, *Money circulation in Liburnia in the pre-imperial period: preliminary report*, in: M. Alram, H. Emmering, R.

Haareither (eds.), *Akten des 5. osterreichischen Numismatikertages*, Enns, 21.-22. Jun 2012, Enns – Linz 2014, 43-53.

Šešelj, Ilkić 2015

L. šešelj, M. Ilkić, *Maritime trade in the Pre-roman Period in the Eastern Adriatic: a preliminary report on a cermaic and numismatic evidence in Liburnia*, in: *Adri-Atlas et l'histoire de l'espace adriatique du VIe s. a.C. au VIIIe s. p.C.*, Bordeaux 2015, 419-433.

Škegro 1999

A. Škegro, *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Zagreb 1999.

Thompson et al. 1973

M. Thompson, O. Mørkholm, M. C. Kraay, *An Inventory of Greek Coin Hoards*, New York 1973.

Torbágyi 1993

M. Torbágyi, *Umlauf der Münzen von Apollonia und Dyrrhachium in Karpatenbecken*, in: *Actes du XIe Congrès international de Numismatique (Bruxelles 8 – 13 septembre 1991) I*, Louvain la Neuve 1993, 119-122.

Ujes 1993

D. Ujes, *Novac „kralja“ Balajosa i risanske kovnice iz Narodnog muzeja u Beogradu*, Numizmatičar 16, Beograd 1993, 5-35.

Ujes Morgan 2011

D. Ujes Morgan, *Ancient Greek coin finds from Risan*, in: *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité V*, vol. I, Paris 2011, 115-132.

Visonà 2017

P. Visonà, *Novi osvrt na novac iz Ise, grčke otočne kolonije*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 110/1, Split 2017, 193-232.

Wilkes 1969

J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.

Zaninović 2003

M. Zaninović, *Područje Neretve i srednjojadransko otočje*, in: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, Zagreb – Metković – Split 2003, 277-287.

Zaninović 2015

M. Zaninović, *Ilirski ratovi*, Zagreb 2015.